

Univerzita Karlova
1. lékařská fakulta
Klinika adiktologie 1. LF UK

Studijní program: Specializace ve zdravotnictví

Studijní obor: **Adiktologie**

Bc. Kristýna Vitásková

Univerzitní vzdělávání sociálních pracovníků v problematice adiktologie v Evropě a USA:
review

University education of social workers in addictological issues in Europe and USA:
a review

Diplomová práce

Vedoucí závěrečné práce: Mgr. et Mgr. Amálie Pavlovská

Praha, 2016

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem řádně uvedla a citovala všechny použité prameny a literaturu. Současně prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s trvalým uložením elektronické verze mé práce v databázi systému meziuniverzitního projektu Theses.cz za účelem soustavné kontroly podobnosti kvalifikačních prací.

V Praze, 5. 12. 2016

Bc. Kristýna Vitásková

Podpis

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala Mgr. et Mgr. Amálii Pavlovské za vedení, cenné rady a připomínky, důvěru, ochotu, povzbuzování a motivaci v celém procesu tvorby této práce.

Dále bych ráda poděkovala své rodině a přátelům za podporu a důvěru, kterou mi vyjadřovali během celého studia.

Identifikační záznam

VITÁSKOVÁ, Kristýna. *Univerzitní vzdělávání sociálních pracovníků v problematice adiktologie v Evropě a USA: review. [University education of social workers in addictological issues in Europe and USA: a review]*. Praha, 2016. 62 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova, 1. Lékařská fakulta, Klinika Adiktologie 1. LF UK 2016. Vedoucí závěrečné práce: Mgr. et Mgr. Amálie Pavlovská.

Abstrakt

VÝCHODISKA: Odborná akademická příprava sociálních pracovníků je velmi důležitá pro rozvoj kvalitní pracovní síly. Sociální pracovníci pracovali s uživateli drog a jejich rodinami od vzniku sociální práce jako oboru. Díky diverzitě cílových skupin a množství služeb, ve kterých mohou sociální pracovníci působit, je jich spousta zaměstnávána ve službách pro uživatele drog. Vzdělání a praxe v sociální práci se dostatečně nesoustředí na oblast zneužívání návykových látek.

CÍLE: Poskytnout systematický přehled výsledků publikovaných výzkumných studií, zabývajících se univerzitním vzděláním sociálních pracovníků v oblasti zneužívání návykových látek v Evropě a USA. Zjistit, jakým způsobem je vzdělání sociálních pracovníků v oblasti zneužívání návykových látek organizováno.

METODY: Jedná se o systematickou analýzu studií odborné literatury, výsledným produktem je systematické review. V mezinárodních databázích byla dle určených kritérií zadávána daná klíčová slova a jejich kombinace. Cílovou skupinu tvoří studie, zabývající se univerzitním vzděláváním sociálních pracovníků v oblasti zneužívání návykových látek. K analýze a zpracování dat byl používán nástroj pro správu referencí – EndNote. Pro zpřehlednění a kategorizaci dat byla použita metoda PRISMA a byl použit flow diagram. Z celkového počtu 552 nalezených studií, bylo do analýzy zařazeno jako způsobilých 19 článků. Vybrané studie byly následně podrobeny informační analýze. Ke kategorizaci dat byla použita metoda vytváření trsů. Všechny postupy byly vypracovány v souladu s etickými normami.

VÝSLEDKY: Sociální pracovníci postrádají v rámci univerzitního vzdělávání odbornou přípravu v empiricky podložených metodách práce s uživateli návykových látek. Více než polovina studentů sociální práce z analyzovaných studií nikdy neobdržela speciální training v oblasti adiktologie a přibližně třetina obdržela někdy v životě alespoň nějakou formu vzdělání v dané oblasti. Je poukazováno na nedostatek konzistence obsahu adiktologických kurzů napříč programy a nepřiliš valnými možnostmi specializovat se v aktivitách, vedoucích ke znalostem této problematiky. Volitelné předměty s adiktologickou tématikou nabízí méně než polovina analyzovaných programů či univerzit, přičemž jsou tyto programy poskytovány s velmi malou časovou dotací. Rovněž je poukazováno na nekonzistentnost adiktologické problematiky v obsahu kurikul sociálních pracovníků. Studium spojitostí mezi vzděláním, znalostmi a postoji v souvislosti s prací s uživateli návykových látek, je pro proces porozumění sociálních pracovníků v adiktologické praxi extrémně důležité. Pozitivní postoj ve vztahu ke klientům užívajícím návykové látky může reflektovat větší shovívavost ve vztahu k problémům spojených s užíváním návykových látek. Studie, popisující implementaci učebních metod s adiktologickým obsahem, jsou prospěšné pro udržení a zdokonalení vědomostí a dovedností, a vhodné pro integraci jako výukového modelu pro sociální pracovníky po praktické i teoretické stránce.

ZÁVĚR A DOPORUČENÍ: Připravenost mnoha studentů sociální práce k práci s adiktologickými klienty, je pravděpodobně nedostatečná. Pro zkvalitnění výuky oborů sociální práce je třeba se zaměřit na renovaci kurikul sociální práce. Do budoucna by měl být kladen důraz na mezioborovou spolupráci na všech úrovních. Je doporučeno zahrnout závislostní problematiku jako součást osnov edukačních programů pro sociální pracovníky a jiné profese; podporovat národní platformy v akreditování, licencování a sjednocování adiktologických programů; klást důraz na evidence-based přístup a systematické rozšiřování výsledků výzkumů napříč akademickými institucemi. Odbornost studentů by měla být získána prostřednictvím znalostí a dovedností obdržených v teoretických i praktických kurzech.

KLÍČOVÁ SLOVA: vzdělávání v sociální práci – zneužívání návykových látek/závislosti – specializace – výcvik

Abstract

BACKGROUND: Academic training of social work students is fundamental to the development of quality workforce. Social workers have worked with drug users and their families since the formation of social work field. Due the diversity of target groups and a number of services in which social workers can act, many of them are employed in services for drug users. Education and training of social work students does not focus enough on the field of addictology.

AIMS: To provide a systematic overview of the results of published research studies, dealing with university education of social workers in the field of substance abuse in Europe and the USA. To find out how the training of social workers in the field of substance abuse is organized.

METHODS: The resulting product is a systematic review of scientific articles. Articles have been searched in national databases according to the specific criteria, keywords and their combinations. The target group consists of studies dealing with the university education of social workers in the field of substance abuse. The tool for managing reference (EndNote) was used for data analysis and data processing. To clarify and categorize data, PRISMA flow diagram was used. From a total of 552 studies found, 19 articles were included into the analysis as eligible. Then selected studies were subjected to the information analysis. A clustering method was used to categorize data. All procedures have been drawn up in accordance with ethical standards.

RESULTS: Social workers lack training in empirically grounded methods of working with drug users. More than a half of social work students from the sample of analysed studies never received any specific training in addiction science, with only about a third of them having received at least some form of education in this area. There is lack of content consistency in addiction treatment programs and courses across the social work studies area and there are not many opportunities for specializing in the activities leading to the knowledge of this issue. Less than half of the analysed programs or universities offer elective courses with addictological topics and these programs are provided with very little time allotment. There is inconsistency of addictological issues in the curriculum content of social workers. Studying the links between education, knowledge and attitudes in relation to work with drug users, is extremely important to the process of understanding the capabilities of social workers in addictological practice. A positive attitude in relation to addictive substances users may reflect greater leniency in relation to the problems associated with substance abuse. The studies describing the implementation of teaching methods with addictological content are beneficial for maintaining and improving knowledge and skills of social workers. They are also suitable for its integration as a practical and theoretical educational model.

CONCLUSIONS AND RECOMENTADIONS: Perceived preparedness of many students of social work to work with addictological clients is probably insufficient. There should be a focus on the renovation of the curricula in social work. For the future, there should be an emphasis on interdisciplinary cooperation at all levels. To include dependency issues as part of the curricula of educational programs for social workers and other professions; to promote national platform in accreditation and licensing unification of addiction treatment programs; to place greater emphasis on evidence-based approach and systematic dissemination of research results across the academic institutions is recommended. The student's expertise should be obtained both through knowledge in theoretical and practical courses.

KEY WORDS: social work education - substance abuse/addiction - specialization – training

Obsah

1. Úvod	5
2. Teoretická část	7
2.1. Definice sociální práce	7
2.2. Historie sociální práce - sociální práce jako profese	7
2.3. Současnost sociální práce	8
2.4. Budoucnost sociální práce	9
2.5. Ideologie sociální práce v kontextu zneužívání návykových látek	10
2.5.1. Od historie po současnost.....	10
2.5.2. Formování nových oborů	11
2.6. Sociální práce v kontextu zneužívání návykových látek v USA	12
2.6.1. Iniciativy, zaměřující se na užívání návykových látek v kontextu vzdělávání v sociální práci v USA	12
2.6.2. Volání po požadavcích profesionální odborné přípravy	13
2.7. Sociální práce v kontextu zneužívání návykových látek ve Velké Británii.....	14
3. Praktická část	16
3.1. Etika.....	16
3.2. Výzkumné cíle a výzkumné otázky.....	16
3.3. Výběrový soubor a metody sběru dat.....	17
3.4. Analýza dat.....	19
4. Výsledky	22
4.1. Přehled studií	22
4.2. Rozšíření adiktologických kurzů obecně	23
4.3. Struktura, náplň, délka	24
4.3.1. Zahrnutí praxe	24
4.3.2. Výskyt volitelných a povinných adiktologických kurzů	24
4.3.3. Délka adiktologických kurzů.....	25
4.3.4. Obsah a styl výuky adiktologických kurzů	26
4.4. Znalosti, postoje, připravenost, vědomosti	27
4.4.1. Subjektivně vnímaná úroveň adiktologického obsahu studenty a míra připravenosti studentů na práci s adiktologickými klienty.....	27
4.4.2. Připravenost, postoje a znalosti v souvislosti s absolvováním adiktologického kurzu	28
4.4.3. Postoje (připravenost) vs. délka a množství formální akademické přípravy	29

4.4.4.	Advanced standing students	30
4.5.	Popis a implementace adiktologických kurzů	31
4.5.1.	Rozvoj adiktologických kurikul	31
4.5.2.	Implementace programů mimo jiné i pro podpoření mezioborové spolupráce	33
5.	Diskuze	35
5.1.	Interpretace výsledků	35
5.1.1.	Rozšíření adiktologické náplně v osnovách sociální práce obecně	35
5.1.2.	Struktura, náplň, délka	36
5.1.3.	Postoje, znalosti, dovednosti	39
5.1.4.	Implementace programů	42
5.2.	Implikace pro budoucí výzkum a praxi	44
5.2.1.	Zahrnutí závislostní problematiky jako součást osnov edukačních programů pro sociální pracovníky a jiné profese, setkávající se v praxi s uživateli drog	44
5.2.2.	Podpora národních platforem v akreditování, licencování a sjednocování adiktologických programů	46
5.2.3.	Evidence based přístup a systematické rozšiřování výsledků výzkumů napříč akademickými institucemi	48
5.3.	Limity studie a diskuze metodologických otázek	49
6.	Závěry	53
7.	Použitá literatura	55

1. Úvod

Díky diverzitě cílových skupin a množství sociálních i zdravotních služeb, ve kterých mohou sociální pracovníci působit, jsou právě oni vhodnými osobami pro práci s lidmi, majícími problémy spojené se zneužíváním návykových látek. Spousta sociálních pracovníků s bakalářským titulem je v současnosti zaměstnávána ve službách pro uživatele drog (Straussner et Senreich, 2002). Sociální pracovníci pracovali s uživateli drog a jejich rodinami od vzniku sociální práce (Straussner et Senreich, 2002). Spíše než na základě vzdělání se tomu dělo zejména v návaznosti na zkušenosti z praxe (Amodeo et Litchfield, 1999). I přes tato zmíněná, nejen historicky podložená fakta, nezaměřují univerzitní obory sociální práce dostatečnou pozornost na potenciální adiktologické problémy v obecné sociální praxi, a to i navzdory vysoké prevalenci zneužívání návykových látek mezi klienty sociálních pracovníků (Hall et al., 2000). Rovněž Bliss et Peckukonsis (2009) se obávají, že se vzdělání a praxe v sociální práci dostatečně nesoustředí na oblast zneužívání návykových látek.

Průzkum členů americké Národní asociace sociálních pracovníků v roce 2001 ukazuje, že 71 % sociálních pracovníků v posledním roce zaznamenalo práci s uživateli drog (Smith, Whitaker, Weismiller, 2006). Jako jiný příklad lze uvést americký průzkum 44 léčebných center, zaměřených na léčbu závislostí (Sun, 2014), jehož výsledky hovoří o tom, že 11,6 % klinických pracovníků bylo tvořeno právě absolventy sociální práce v bakalářském programu, z toho jen 3,6 % měli magisterský titul. Mimoto, přibližně třetina všech pracovníků majících bakalářský titul, jej získalo právě v oboru sociální práce, z čehož jen 8 % pracovníků s magisterským titulem byli absolventi konkrétně v oboru sociální práce.

Data z jiného výzkumu Národní asociace sociálních pracovníků (NASW) s názvem Practice Research Network (PRN; Smith, 2005) ukazují, že pouze 16 % sociálních pracovníků bylo zapojeno do přímé adiktologické práce, z čehož pouze 3 % uvedly, že oblast závislostí byla jejich primární praxí. Přestože PRN studie uvádí, že sociální pracovníci v praxi pracují s adiktologickými klienty, vyvstává zde otázka, zda jsou dostatečně proškoleni k řešení problematiky zneužívání návykových látek. Přestože více než 75 % sociálních pracovníků bylo v této oblasti za celý život alespoň nějak proškoleny, pouze 3,8 % tak učinili v posledních 12měsících. Sociální pracovníci to považovali za nedostačující a uznali, že je zapotřebí větší specializace ve vztahu ke zneužívání návykových látek (Bliss et Pecukonsis, 2009).

O nedostatečném proškolení sociálních pracovníků v oblasti adiktologie hovoří rovněž data z výzkumu (Dillonardo, 2011). S ohledem na školení v oblasti poruch spojených s užíváním návykových látek, 81 % sociálních pracovníků uvedlo, že během života absolvovalo nějaký druh vzdělávání/odborné přípravy; 68 % uvedlo, že se jim tohoto vzdělání dostalo mimo oblast studia, například v kontextu vzdělání v rámci klinické praxe. O něco více než třetina z nich absolvovala výcvik užívání návykových látek jako součást svého akademického programu a většina z celkového

počtu respondentů na základě klinické supervize. Pouze 1 % respondentů tohoto výzkumu zmínilo dokončení konkrétního certifikačního programu užívání návykových látek.

Odborná akademická příprava je pro rozvoj kvalitní pracovní síly a poskytování kvalitní péče velmi důležitá. Přestože bylo dosaženo pokroku ve zvyšování akademických standardů v souvislosti se studijními programy, okrajově cílícími i na adiktologické klienty, rozdíly mezi studijními programy v akademickém vzdělání v této oblasti přetrvávají. Významným problémem je nedostatek vzdělání a školení o problematice spojené s užíváním návykových látek (Whitter et al., 2006).

Sociální pracovníci na poli adiktologie se domnívají, že je zde rozpor mezi potřebou odbornosti a rozsahu a způsobu akademického vzdělávání a intervencí v případech, zahrnujících užívání drog (Amodeo et Litchfiend, 1999). Několik desítek let jsou akademičtí sociální pracovníci kritizováni za selhávání, co se týče snahy o začlenění adiktologické problematiky do kurikul v koherentní, koordinované a komprehensivní míře (van Wormer, 1978).

Hall et al. (2000) ve své studii zkoumali potřeby sociálních pracovníků ve vztahu k jejich vzdělávání. Respondenti vykazovali značnou potřebu a zájem o vzdělávání v oblasti návykových látek, a to jak v rámci univerzitního kvalifikačního vzdělání, tak v rámci vzdělání celoživotního. Ve studii autorů Warren et al. (2013) studenti sociální práce rovněž volají po potřebě vzdělání v oblasti adiktologie. Uvádí, že v souvislosti se znalostmi drogové problematiky více chápou dopady závislosti na jedince a dokážou těmto klientům lépe porozumět.

Vzhledem k výše zmíněným východiskům je dle mého názoru potřebné se tímto tématem zabývat a rozvíjet jej, neboť téma vzdělávání v adiktologii je v současné době velmi aktuálním a dynamicky se rozvíjejícím tématem a je potřeba jej neustále zkoumat, objevovat nové poznatky a souvislosti, upozorňovat na něj a sledovat jeho vývoj.

V této práci bych se proto ráda věnovala právě oblasti **vzdělávání sociálních pracovníků v oblasti zneužívání návykových látek** – a to zejména v rámci univerzitního vzdělání, s cílem poskytnout systematický přehled výsledků publikovaných článků odborné literatury, zabývajících se univerzitním vzděláním sociálních pracovníků v oblasti zneužívání návykových látek a zjistit, jakým způsobem je vzdělání sociálních pracovníků v oblasti zneužívání návykových látek organizováno.

2. Teoretická část

2.1. Definice sociální práce

V literatuře je možné najít mnoho definic sociální práce, každá definice na obor pohlíží trochu z jiného úhlu pohledu. Níže jsou uvedeny dvě stručné definice v širokém pojetí.

Matoušek (2008) ve své publikaci hovoří o sociální práci jako o společenskovední disciplíně a její praktické činnosti. Jejím cílem je dle autora například zmiňování, vysvětlování, odhalování a řešení sociálních problémů. Sociální práce se opírá jak o rámec společenské solidarity, tak o naplňování individuálního lidského potenciálu. Cílem sociální práce je pomoci jednotlivcům, rodinám, skupinám a komunitám dosáhnout způsobilosti k sociálnímu uplatnění, nebo způsobilost alespoň získat zpět. Matoušek (2008) také zmiňuje, že sociální práce by pro sociální uplatnění měla rovněž vytvářet příznivé společenské podmínky. U jedinců, kteří se již společensky uplatnit nemohou, pak sociální práce podporuje co nejdůstojnější způsob života.

Mezinárodní federace sociálních pracovníků hovoří o sociální práci jako o oboru, který podporuje sociální změnu, řešení problémů v mezilidských vztazích. Dále si klade za cíl posílení a osvobození lidí, s cílem naplnit jejich osobní blaho. Sociální práce má vycházet z principů teorií lidského chování a sociálních systémů, a zasahovat všude tam, kde se lidé dostávají do kontaktu se svým prostředím. Klíčovými principy jsou tedy lidská práva a spravedlnost (Sveřepa, 2005).

2.2. Historie sociální práce - sociální práce jako profese

Před přibližně sto lety Abraham Flexner zjišťoval, zda je sociální práce profesí. Dobral se k závěrům, že sociální práce tak, jak ji známe v USA z přelomu 20. století, má nezbytné, ale na druhou stranu nedostatečné znaky profese. Dle Flexnera sociální práci chybí základní znalosti a metodologie specifické pro tuto disciplínu, a to ve smyslu prezentování komplexnosti jejich různorodých úkolů. Rovněž shledal, že sociálním pracovníkům chybí koherentní profesionální identita definovaná hlavní doménou zaměření jejich praxe (Tosone, 2016).

Rychlý posun vpřed dnešní doby neulehčuje sociálním pracovníkům nepochybovat o sociální práci jako profesi. Flexner se s tímto tématem vypořádal definováním klíčových „úkolů“ sociálních pracovníků v USA. Tyto snahy přetrvávají do dnešních dní. Kořeny bifurkace sociální práce mohou být rozděleny do dvou základních odlišitelných pramenů. Prvním je založení Charity společnosti (The Charity Organization Society – COS) Stephenem Humphreyem v roce 1876. COS poskytovala charitu rodinám v nouzi. Na základě dobrovolnických principů sloužili členové organizace jako morální vzory starající se o potřeby druhých a morálně podporovali a budovali to, co by v dnešní době bylo nazýváno terapeutickým vztahem. Tito lidé málokdy poskytovali finanční pomoc, jejich náplň byla shledávána spíše v jejich příkladné roli (Tosone, 2016).

Druhou vlnou, oproti tomu, bylo hnutí „The Settlement Movement“, spatřující chudobu jako jev, determinovaný prostředím, spíše než morální selhání jednotlivce. Pracovníci tohoto hnutí

bydleli v domech v sousedství jejich klientů a zaměřovali své profesní aktivity na aktivismus komunit v protikladu individuální léčby. Jejich klienti nebyli tudíž vnímáni jako individua, ale jako součást širší komunity. První takovýto „settlement house“ byl založen v New Yorku v roce 1886. Nejznámějším příkladem je ale nejspíše Hullův dům v Chicagu, založený roku 1889 držitelkou Nobelovy ceny Jane Addams. Po první světové válce se postupně tyto domy transformovaly do komunitních služeb, jako jsou lokální centra či centra pro seniory apod. (Tosone, 2016).

Paralelní počátky sociální práce jako profese – individuálové versus komunity – byly později ovlivněny psychoanalýzou. Když Mary Richmond, představitelka COS, napsala v roce 1917 Sociální Diagnózu, pole sociální práce bylo na počátku zájmu o psychoanalýzu. Když Richmond začala zdůrazňovat vliv prostředí na osobnost a nastavení klientů, poskytla Freudovi model, proč rezistentní klienti selhávají ve zlepšování jejich stavu, když jim je poskytována sociální případová práce. Sociální pracovníci měli teoretický základ společný a sdílený s psychiatry a psychoanalytiky (Cornell, 2006). Sociální práce jako profese byla kritizována pro nadměrné soustředění na vnitřní život klientů a vnější realita byla opomíjena. Sociální pracovníci byli vnímáni jako ti, jež se odchyľují od klíčové role, kterou bylo pomáhat lidem usilovat o dosažení ekonomické a sociální spravedlnosti skrz advokacii (Haynes, 1998).

Ačkoli sociální práce začala splývat s jinými profesemi, její celkové směřování bylo udáváno již zmíněným settlement hnutím. Národní asociace sociálních pracovníků stanovila etický kodex, ve kterém stálo, že primární poslání profese sociální práce, je posílení lidského blahobytu a přispění k dosažení základních lidských potřeb všech lidí, se zvláštním zřetelem na potřeby a postavení ohrožených, utiskovaných a v chudobě žijících jedinců. Sociální pracovníci začali postupně propagovat principy sociální spravedlnosti, subsidiarity, solidarity a participace (NASW, 2014).

2.3. Současnost sociální práce

Jak už je řečeno v úvodu této kapitoly, definice sociálních pracovníků byla vyložena nesčetně způsoby, které se vztahovaly ke klíčovým komponentům, zejména podpořit biopsychosociální funkce individuí, rodin a skupin skrz posouzení, diagnózu a léčbu (Simpson et al., 2007). Souběžně s tím je zde frekventované množství odkazů zdůrazňujících psychodynamiku, psychopatologii a interpersonální vztahy. Klinický sociální pracovník může být vnímán jako sociální profese, podtrhující terapeutický vztah jako hlavní pojítko změny (Simpson et al., 2007). Kliničtí sociální pracovníci sdílí stejné hodnoty systému, jako jsou například hodnoty obecné sociální práce – respektují úctu a bytost jedince, stejně tak jako jeho právo sebeurčení. Rovněž zdůrazňují vliv prostředí na jedince, ale tento koncept rozšiřují o jeho zasazení do kontextu bezprostředního prostředí, širší společnosti a institucí (Tosone, 2016).

Zejména sociální práce je zasazena do širokého kontextu. Proto je praxe v sociální práci zasazena do historického, sociopolitického a institucionálního kontextu a konstantně je v interakci s interpersonálními, intrapsychickými a institucionálními vlivy. Tyto výše zmíněné jevy jsou neustále součástí jejího jádra (Saari, 2002). Systémy na makro úrovni se dynamicky vyvíjejí a je

třeba vnímat jedince v tomto kontextu a zajímat se o to, jak na tuto změnu člověk odpovídá. V současné době nemá spousta rodin, jedinců a jiných skupin přístup k tradičním základním principům sociální práce. Nemohou si dovolit soukromé služby duševního zdraví, a proto jsou pravděpodobně častěji viděni v klinikách či specifických službách v oblasti duševního zdraví, místo ve službách či programech, založených na principech komunitní pomoci. Povaha takové politiky může ovlivnit dostupnost a kvalitu péče. Je důležité zdůraznit, že i chudí klienti mají nárok na kvalitní služby v oblasti duševního zdraví, a že ne jen privilegovaní a bohatí mají přístup ke kvalitním službám (Tosone, 2016).

Pro srovnání, sociální pracovníci v soukromé sféře jsou obecně méně svázaní byrokracií, neboť si mohou vybrat, s jakou cílovou skupinou by chtěli pracovat. Goldstein (1996) upozoroval, že mnoho sociálních pracovníků, působících ve státní sféře, nedobrovolně opustilo jejich primární roli agentů sociální změny a nedobrovolně se stali agenty sociální kontroly a nejsou zahrnuti do „vhodné formy“ sociální práce.

Navzdory výše zmíněnému, Národní organizace sociálních pracovníků ve Spojených státech zaznamenala, že 61 % licencovaných sociálních pracovníků bylo zahrnuto do přímé praxe, z toho 45 % pracovalo v soukromé sféře. Důležité je zmínit, že nebylo zjišťováno, kolik pracovníků dokončilo institucionální vzdělání v této oblasti. Dle organizace SAMSHA (The Substance Abuse and Mental Health Services Administration) jsou v USA sociální pracovníci největší skupinou poskytovatelů služeb v oblasti péče o duševní zdraví (Tosone, 2016). Dle naposledy zmíněného autora zde vyvstává otázka, na kolik je s ohledem na výše zmíněný kontext vzdělávání sociálních pracovníků považováno za oblast, na kterou je třeba se v rámci služeb duševního zdraví soustředit a co se studenti sociální práce učí o postavení jejich role v postavení služeb duševního zdraví? Kdo má moc určovat další směřování a vývin tohoto oboru?

Co se týče akreditačního tělesa vzdělávání v sociální práci v USA, CSWE (Council of Social Work Education) určuje práh pro profesionální kompetence absolventů oboru sociální práce (CSWE, 2008, str. 1). Tato nezisková národní organizace byla založena roku 1952 a čítá přes 200 000 členů. Hraje primární roli ve formování osnov sociální práce dle národních standardů a podněcuje budoucnost profese sociální práce. Dle CSWE je účelem sociální práce poskytovat tzv. „well-being“ v rámci komunit i pro jedince. Základním konstruktem je globální perspektiva, úcta k lidské diverzitě a znalosti, založené na vědeckém bádání. Účelem sociální práce je pátrání po sociální a ekonomické spravedlnosti a prevencí stavů, omezujících lidská práva. Snaží se o omezování chudoby a z kvalitňování života pro všechny lidi (CSWE, 2008).

2.4. Budoucnost sociální práce

Pole pro budoucnost sociální práce je rozličné a slibné. Kdyby byla historie prediktorem budoucích trendů, pak profesní iniciativy, rozvoj pracovní síly a interorganizační politika, vzdělání, a výzkum přinesou zářivou budoucnost. Rozvíjí se současné spolupracující snahy profesionálů a asociací. Sociální práce začíná odpovídat na sociální, politické, ekonomické, environmentální i globální výzvy vytvářením koalic a spojenectví napříč disciplínami. Úžasná rozmanitost oborů a

prostředí, ve kterých sociální pracovníci působí, tuto profesi od ostatních rozlišuje a budoucnost může být očekávána expanse sociálních programů (Robbins et al., 2016).

Počet akreditovaných studijních programů sociální práce každým rokem vzrůstá. V červnu 2016 ve Spojených státech bylo 758 programů sociální práce - 51 bakalářských a 247 magisterských. (Council on Social Work Education [CSWE], 2016). V posledních pěti letech vzrostl počet studentů sociální práce o 23,4 %. Každý rok v USA dokončí vysokoškolské vzdělání okolo 45 000 studentů. Předpokládá se, že tento růst bude pokračovat a že počet programů sociální práce do budoucna ještě vzroste. Jak se ovšem bude do budoucna vyvíjet potřeba vzdělávání v oblasti sociální práce? Pro odpovědi na tuto otázku je dle Robbins et al. (2016) potřeba diskutovat rozvoj nových technologií, výstupy v dosavadním vzdělání studentů a nezapomenout zahrnout také demografické údaje studentů.

Předpokládá se rozvoj nových technologií, změna a rozvoj pedagogických přístupů (jedná se především o oblast výzkumu) a podoby kurzů. Předpokladem je rovněž vznik modelu komunitního stylu výuky reprezentovaného online kurzy a vzniku online výuky obecně (Selingo, 2016). Zaměření na kvalitnější výuku a navrácení investic do vzdělání bude mít za následek dopad na osnovy sociální práce jako instituce, a programy budou potřebovat zkušené a kompetentní pracovní síly v oboru. Budoucnost sociální práce může zahrnout množství výukových metod, definovaných národními standardy (CSWE, 2015b). Souběžně s tím bude nutné odpovědět na trend ve změnách osnov a vytváření nových fakult. Je zřejmé, že vzdělání v sociální práci se bude muset adaptovat na nové generace studentů, fakult a rozvoj nových technologií. Avšak, tyto změny je potřeba zvažovat s předstihem a připravit se na ně – plánovat, posuzovat a evaluovat tak, aby byla vytvořena co nejefektivnější a etická základna, která by metody, koncepty a teorie sociální práce „doručila“ správným lidem na správné místo (Robbins et al., 2016).

2.5. Ideologie sociální práce v kontextu zneužívání návykových látek

2.5.1. Od historie po současnost

Již výše zmíněná Marry Richmond se na počátku 20. století zabývala zkušenostmi s prací s alkoholiky. Vytvořila rovněž diagnostické dotazníky posuzující vzorce užívání alkoholu a přetrvávajících problémů, jako jsou rodinná historie pití alkoholu, drogové problémy a duševní problémy, zdravotní a psychiatrická anamnéza, současná sociální a rodinná situace a kauzální faktory, zahrnující pacientův vlastní náhled na jeho pití (Straussner, 2001). Sociální pracovníci hráli i nadále významnou roli v léčbě alkoholiků a jejich rodinných příslušníků. V roce 1933 následovalo období prohibice, dále druhá světová válka a její následky. Sociální pracovníci byli integrovanou součástí interdisciplinárních týmů na klinikách, které začaly vznikat před druhou světovou válkou ve Spojených státech a daly základ ambulantní léčbě, která byla prekurzorem pro současnou podobu ambulantní léčby, cílící na uživatele, kteří se potýkají se zneužíváním návykových látek.

V současnosti hrají sociální pracovníci stěžejní roli v celé škále služeb pro uživatele drog a to jak ve zdravotnické, tak v nezdravotnické sféře. Mimoto jsou zahrnuti například do léčby duálních diagnóz. Rovněž obava spojená s šířením HIV a AIDS mezi klienty vedla sociální pracovníky k tomu, aby se stali aktivními při tvoření harm-reduction hnutí a řady programů primární prevence. Jsou potřeba také ve školních a asistenčních programech, poskytujících posouzení a doporučení do služeb následné péče. Mají uznávanou roli v práci s uživateli drog ve vězení, práci s oběťmi domácího násilí a psychiatrické reformě. Víceméně, sociální pracovníci poskytují jakousi krátkou intervenci řadě cílových skupin či jedinců spojených užíváním návykových látek (Straussner, 2001).

Na počátku 21. století začali být sociální pracovníci významnou pracovní silou na poli adiktologie. Tato profese stojí na unikátním podloží biopsychosociálního modelu a zdá se být perspektivní. Je flexibilní v adaptování na nové proudy myšlenek. Její schopnost začlenit je do praxe a dále vklínit do systematického celku, dodává sociální práci jako takové relativně stabilní jistotu, že bude schopna se přizpůsobovat neustále se měnící oblasti adiktologie.

Sociální pracovníci se také podílejí na poskytování služeb pro jednotlivce i rodiny, potýkající se s tzv. nelátkovými závislostmi, jako jsou například poruchy příjmu potravy, sexuální závislosti nebo patologické hráčství (Straussner & Zelvin, 1997). Jsou rovněž angažováni ve výzkumu drogových závislostí a hrají roli také na úrovni státní politiky a oblasti grantů na poli adiktologie. Nastal čas, kdy je důležitost sociálních pracovníků rozpoznávána a jejich angažovanost na poli adiktologie podpořena (Straussner, 2001).

2.5.2. Formování nových oborů

Historicky byly zdravotní a sociální služby poskytovány různými profesemi. Byli jimi lékaři, sociální pracovníci, sestry a podobně (Conley et al., 2006). S reakcí na rostoucí poptávku po specializovaných profesích, která by byla schopna práce s různými cílovými skupinami, vznikly 3 skupiny profesionálů. Byli jimi ti, kteří nechtěli s adiktologickými klienty pracovat vůbec. Další skupinu tvořili ti, kteří byli schopni práce s adiktologickou klientelou, ale nezaměřovali se na ni primárně, neboť tato cílová skupina byla součástí jejich širšího zaměření. Třetí skupinou byli specialisté na poli závislostí (Bell, 2008 in Pavlovská et al., 2016). Zejména dvě naposled zmíněné skupiny cítily potřebu specifického vzdělání na poli závislostí a „volali“ po větší profesionalitě, po vzniku profesionála adiktologa. V reakci na tuto potřebu rostl zájem o adiktologické problémy a začaly vznikat nové organizace, zaměřujících se na tuto problematiku. Roku v ruce s tímto rozvojem se zanedlouho začaly formovat první mezinárodní akreditační vzdělávací systémy a vzdělávací kurzy (International Centre for Credentialing and Education of Addiction Professionals, 2016), což zdůrazňuje důležitost rozvoje vysoce kvalitního vzdělání na poli adiktologie.

Většina studijních programů na poli adiktologie je založena na multidisciplinárním přístupu. Mnoho programů se snaží o předání znalostí studentům ve formě integrace znalostí, dovedností a chování, přičemž je teoretické vzdělání kombinováno s praxí. V posledních padesáti letech se adiktologická studia globálně rozrůstají. Vzhledem k historicky multidisciplinárním

kořenům této oblasti, se v dnešní době začínají formovat specializované studijní programy připravující na práci s adiktologickými klienty, nabízeny napříč celým světem. Adiktologická studia se začínají rozvíjet jako samostatný vědní obor, propojen s mnoha jinými vědními disciplínami - jednou z nich je například zrovna disciplína sociální práce. V České republice se v této souvislosti jedná například o multidisciplinární obor adiktologie (Miovský et al., 2015).

2.6. Sociální práce v kontextu zneužívání návykových látek v USA

Jelikož výzkumné studie analyzované pro účely této práce sestávají ze zemí USA a Velké Británie, pro pochopení souvislostí je třeba zmínit alespoň kontext a obecný rámec systému výuky v rámci oborů sociální práce v jednotlivých zemích.

2.6.1. Iniciativy, zaměřující se na užívání návykových látek v kontextu vzdělávání v sociální práci v USA

V posledních letech věnovaly Národní asociace sociálních pracovníků (NASW) a příslušné federální a soukromé agentury v USA zvýšenou pozornost pracovníkům sociální práce v kontextu jejich schopností intervenovat s adiktologickými klienty. NASW vytvořila certifikaci specialisty v klinické praxi, která se vztahuje k problematice alkoholu, tabáku a dalším návykovým látkám. Jádrem požadavků ke splnění těchto podmínek jsou dva roky placeného supervidovaného kurzu pro absolventy magisterského programu sociální práce, obsahujícího 3000 hodin zkušeností s poradenstvím (NASW, 2007). Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMSHA) zahájila národní iniciativu, mající za úkol školit zaměstnance a propojovat partnerství mezi stávajícími a novými sociálními a zdravotními službami (SAMSHA, 2007).

Zmírnit nedostatky a mezery ve vzdělání sociálních pracovníků vměstnáním adiktologické náplně do osnov univerzitních programů sociální práce se zabývají i další agentury. V USA jsou jimi například Národní institut pro drogové závislosti (National Institute on Drug Abuse - NIDA), Národní institut proti zneužívání alkoholu (National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism - NIAAA), SAMSHA a další organizace začaly spolupracovat s Asociací pro vzdělání ve zdravotnictví a výzkum v oblasti zneužívání návykových látek (Association for Medical Education and Research in Substance Abuse (AMERSA) nebo NACoA (National Association of Children of Alcoholics), aby podpořili edukaci v oblasti zneužívání návykových látek v rámci univerzit (Samet et al., 2006). SAMSA, AMERSA a HRSA (Health Resources and Services Administration) finančně podpořili vznik projektu MAINSTREAM - jedná se o program, jehož účelem je vytvořit infrastrukturu potřebnou pro zlepšení přípravy odborníků v adiktologické praxi.

NIDA a NIAAA připravily odborné materiály za účelem teoreticky podpořit pedagogy, vyučující o oblasti závislostního chování v rámci bakalářských a magisterských osnov, přičemž NIDA podpořila 7 výzkumných center ve školách sociální práce za účelem zdokonalit výzkum v oblasti adiktologie v souvislosti se sociální prací. (NIAAA, 2007). Jak už tyto vzdělávací iniciativy

naznačují, vysoká úroveň vzdělání v sociální práci je pro federální agentury a správní orgány sociální práce prioritou.

Mimoto NASW v roce 1995 formovala speciální sekci zaměřenou na tabák, alkohol a ostatní drogy (ATOD) s následným ověřením za účelem rozšířit růst tohoto pole (DiNitto, 2005). Všechny organizace, jako jsou výše zmíněné, podporovaly a integrovaly vzdělávání v oblasti zne/uzívání návykových látek do profese sociální práce a do škol sociální práce.

2.6.2. Volání po požadavcích profesionální odborné přípravy

Profese sociálního pracovníka byla v mnoha ohledech zanedbávána a ze strany sociálních pracovníků se zvyšovala potřeba změn v této oblasti. Jednou z nich by mohl být fakt, že se certifikování na národní úrovni rozšířilo i na oblast návykových látek. Tento proces podnítil identifikaci zásad pro praxi s adiktologickými klienty a formulaci postupů a priorit pro praxi s nimi. Sociální pracovníci na poli adiktologie poukazují na jejich potřeby mít rozsáhlejší odbornou praktickou i teoretickou přípravu v adiktologické oblasti (Hall et al., 2000). Vzdělávací potřeby a osnovy studentů magisterských oborů jsou sice více specializované, ale je poukazováno především na fakt celkové nedostatečné přípravy a vzdělání v rámci univerzitního vzdělání (van Wormer, 1987). Někteří autoři, jako například Hall (2008), vyjádřili obavu, že současná aplikace vzdělávacího rámce bakalářských programů sociální práce nezahrnuje evidence based dovednosti, jak pracovat se specifickými skupinami.

Akreditované vzdělávací programy v sociální práci v rámci USA jsou standardizovány. Rada vzdělání v sociální práci (The Council on Social Work Education – CSWE) je hlavní hybnou silou, určující požadavky a podobu bakalářských a magisterských vzdělávacích programů sociální práce. Akreditační standarty a politika CSWE nepředkládá žádné specifické požadavky na podobu bakalářských a magisterských univerzitních kurzů pro obecné sociální pracovníky ve vztahu k závislostnímu chování (CSWE, 2008). Podle standardů CWSE musí k získání titulu bakaláři sociální práce splnit 400 a magistři 900 hodinovou praxi na poli jejich oboru. Přesto práce s uživateli drog není zahrnuta v kurikulu jako požadavek na součást praxe. Pravděpodobně je spoléháno na fakt, že s ohledem na poměrně nemalou prevalenci adiktologických klientů v ostatních sociálních službách, získají studenti s touto cílovou skupinou zkušenosti právě prostřednictvím služeb, cílících ne primárně na drogové uživatele, ale na služby, kde se tato cílová skupina může objevit. Praktická zkušenost s adiktologickými klienty v rámci studia sociální práce tak může být studentům umožněna i v případě, že praxe s adiktologickými klienty není zahrnuta v kurikulech vysokých škol.

Fakt nepovinného zahrnutí adiktologických témat do osnov sociální práce je neadekvátní k potřebám společnosti. Toto tvrzení je podpořeno relevantními statistikami, nepopírajícími obavy z užívání drog ve společnosti. Například dle poslední světové zprávy o drogách (United Nations Office on Drugs and Crime [UNODC], 2014) drogová prevalence napříč světem čítala okolo 243 miliónů jedinců. Jinými slovy, v roce 2012 užívalo nelegální drogy 5 % světové populace mezi 15 –

64 lety. Problémoví uživatelé drog dle stejného zdroje čítali okolo 27 milionů, což je hrubým odhadem 0,6 % světové dospělé populace, nebo každý dvoustý dospělý člověk na zemi.

Současným obecným trendem v sociální práci je zaměřování se na evidence based přístup. Co se ale týče náplně kurikul a zaměření se na tematiku závislostí, v souvislosti s výukou těchto témat v sociální práci je jen velmi málo podloženo v této evidence based souvislosti. Selhávání v integrování zmíněných témat do osnov sociální práce je dáno odporem vzdělávacího systému, který není založen na potřebách soudobé společnosti (Lemieux et Schroeder, 2012). Tito autoři rovněž hovoří o tom, že užívání návykových látek vzrůstá, a v souvislosti s tím je třeba v oblasti této problematiky zkompetentnit více lidí.

2.7. Sociální práce v kontextu zneužívání návykových látek ve Velké Británii

Národní vzdělávací standardy sociální práce v Anglii (TOPPS, 2002) uznali uživatele drog a alkoholu za jednu z hlavních skupin využívající sociální služby. Agentura národní léčby (The National treatment Agency [NTA]) vypracovala body, které by měli sociální pracovníci ve vztahu s adiktologickými klienty zvládat a které jsou brány v potaz v rámci posuzování standardů kvality poskytování služeb. Jsou jimi: posoudit přítomnost drog a alkoholu, poradit ve vztahu k užívání, poskytnout krátkou intervenci, odkázat na návazné služby a pokračovat v mezioborovém partnerství s pracovníky specializovaných drogových služeb (NTA, 2006). Ve Spojeném království přetrvávají dlouhotrvající obavy, co se týče kompetencí a sebevědomí sociálních pracovníků pracovat s klienty závislými na návykových látkách. Debata ohledně nedostatku angažovanosti sociálních pracovníků v této problematice a potřeba jejich odborné přípravy na tomto poli je opakovaně zdůrazňována již více než 30 let (Galvani, 2007). První pokusy upozornit na výše zmíněné rostoucí obavy proběhly v roce 1980, kdy neadekvátní adiktologické intervence ze strany sociálních pracovníků vedly k vytvoření osnov sociální práce, vedené Larry Harrisonem na univerzitě v Hull. Část práce skupiny sestávala ve vytvoření vodítka, jak integrovat drogovou problematiku do magisterských osnov sociální práce (CCETSW, 1992).

V Anglii je sociální práce registrovanou profesí. To znamená, že když se někdo chce stát sociálním pracovníkem, studenti musí před výkonem povolání absolvovat formální dobu univerzitního vzdělání a vzdělání založeném na praxi. Až poté je získána profesní a akademická kvalifikace. Ta většinou zahrnuje dva roky magisterského studia nebo tři roky bakalářského studia. Jakmile jsou sociální pracovníci kvalifikováni, mají možnost absolvovat postkvalifikační odbornou přípravu na poli jejich specializace. Zatímco akademická kvalifikace sociálních pracovníků se v průběhu času proměňuje a délka strávená praxí se prodlužuje, tyto dva vzdělávací modely (pre a postkvalifikační) podporují profesionální rozvoj (Galvani, 2012).

Identifikace závislostního problému nebyla součástí sociální práce v Anglii. I když sociální práce byla o podpoře lidí, potřebujících pomoc v určitých aspektech jejich životů, nebyla tato myšlenka rozšířena o oblast problémů, spojených s užíváním návykových látek. V dnešní době je tomu jinak, stále je ale sociálních pracovníků, věnujícím se tomuto tématu relativně málo.

V posledních letech oblast vzdělávání v Anglii prošla jistými změnami. V roce 2003 byly představeny nové bakalářské a magisterské stupně sociální práce, rozšířeny o praxi a mezioborovou spolupráci (GSCC, 2005). Tyto nově kvalifikované programy však neobsahovaly příliš konkrétní požadavky. Po čase, kdy tyto kurzy absolvovaly dvě první vlny studentů je na zvážení, co budoucí sociální pracovníci připravující se na své povolání dostávají z oblasti adiktologie, jak sebevědomí ve vztahu k práci na tomto poli jsou, a jak kompetentní k jejímu výkonu se cítí být (Galvani and Forrester, 2011). Na poli reforem v sociální práci (The College of Social Work (TCSW), 2012) totiž všechny univerzity se zaměřením na sociální práci revalidovaly jejich programy. To bylo příležitostí pro změnu a přezkoumání jejich designu a obsahu. Řada z nich rovněž ve výsledku změnila administrativní zodpovědnost. Hrozilo množství rizik, mezi nimi například nekonzistence napříč mezi jednotlivými programy. Během tvorby nových standardů a struktur sociální práce v Anglii zůstala poměrně vysoká míra flexibility ve vztahu k obsahu kurzů. Pro novější témata, jako bylo právě užívání návykových látek, pomohla standardizace redukovat pocit, že adiktologický obsah je něco, co patří do speciálního pole a mělo by být vyčleněno z oblasti sociální práce (TSCW, 2012). Vysoké školy sociální práce začaly tak adiktologickou náplň zařazovat do svých kurikul (Galvani, 2012), leč bohužel je to stále otázkou doporučení, ne povinností. Při posledním historickém pokusu o podobné doporučení nebylo dosaženo výsledků, jaké se očekávaly (Central Council for Education and Training of Social Workers, 1992). Avšak po 25 letech snah ukotvit adiktologická témata v sociální práci je zde jasný zájem mezi sociálními pracovníky zapojovat tuto oblast do kurikul a současné reformy umožňují pozměňovat edukační obsahy k lepšímu. V současném ekonomickém klimatu a snižování počtu sociálních služeb v Anglii je důležité, aby byli sociální pracovníci adekvátně připraveni k práci s adiktologickými klienty. Pro dobro a benefit obou stran by měl být víc využíván systematický model, který se snaží propojit a zdůraznit mezioborovou spolupráci (Galvani and Allnock, 2014).

Výše zmíněné potvrzují současné důkazy některých studií, hovořících o tom, že vysoké školy v některých částech Anglie opravdu zápolí s ukotvením adiktologických programů do osnov sociální práce. Online průzkum Galvani and Forrester (2011) zkoumal, jestli sociálním pracovníkům chybí odborná příprava v oblasti adiktologie. Pro některé z nich to byla opravdu velká meze, bránící jim sebevědomě reflektovat problémy spojené s užíváním návykových látek u klientů.

Někteří sociální pracovníci zmínili, že absolvovali kurz krátké intervence, který jim ale nedal potřebné sebevědomí a znalosti potřebné k intervenování v praxi. Výsledkem tak poté je, že vystudovaní sociální pracovníci mají v praxi problém identifikovat a pracovat s klientem, majícího problém s užíváním návykových látek. A i když tento fakt rozeznají, často selhávají v intervenci s nimi a nejsou schopni mu poskytnout adekvátní pomoc (Collins and Keene, 2000). Tato selhání nemusí nutně souviset se selháním jedince, jedná se o selhání nastavení systému, který začíná na úrovni státu. Role sociálních pracovníků byla přehlížena, a to i přesto, že jedním z cílů Vládní protidrogové strategie (Home Office, 2002) bylo zkvalitnění služeb pro zranitelné cílové skupiny (mezi které bezpochyby patří i adiktologičtí klienti) (Cabinet Office, 2004). Zatímco Národní pracovní standardy (NOS – National Occupational Standards) zmínily tematiku užívání drog jako

jeden z hlavních cílů, na který je potřeba se zaměřit v rámci výuky na školách sociální práce, nevypadá to, že by byl univerzitám dán příliš velký prostor pro tento odborný vstup (Topps, 2002).

Během hlavního reformujícího období ve vzdělávání v sociální práci v Anglii je zajímavé poznamenat viditelnou podporu jedinců, majících problém s užíváním alkoholu a drogami (Galvani, 2012). Výsledky těchto prací opětovně dokazují, že sociální pracovníci denně čelí komunikaci s adiktologickými klienty a přiznávají, že adiktologické „know how“ není dostatečně formulováno a volají po potřebě edukovat nové sociální pracovníky a odborníky v této problematice (TCSW, 2012b). Souběžně s nárůstem článků reflektujících toto téma narůstá potřeba řádně připravovat nastávající sociální pracovníky na práci s adiktologickými klienty (Galvani, 2007).

Struktura a prostředí kvalifikace nastávajících sociálních pracovníků v Anglii je jedním z největších tlaků, jak vybalancovat úroveň vzdělání, administrace a výzkumu na tomto poli. Velký tlak nedovolí pracovníkům uvolněnější a otevřenější přístup v souvislosti s novými učícími technikami a vylepšeným obsahem (Galvani and Allnock, 2003). Budoucí výzkum se potřebuje zaměřit na kvalitu výuky adiktologických témat v rámci sociální práce, neboť ještě neznamena, že čím více pokrytých témat během lekcí, tím je automaticky získáno více znalostí a kvality.

3. Praktická část

3.1. Etika

Všechny postupy byly vypracovány v souladu s etickými normami. Nebyla zneužita, ilegálně získávána ani jiným způsobem falšována data. Vybrány byly pouze relevantní výzkumné články.

Veškerá data byla zpracována pouze za účelem výzkumu, tzn., že byla použita pouze data nezbytně nutná pro studii (Miovský, 2006).

3.2. Výzkumné cíle a výzkumné otázky

Pro účely této práce byly stanoveny následující výzkumné cíle:

- Poskytnout systematický přehled výsledků publikovaných výzkumných článků odborné literatury, zabývajících se univerzitním vzděláním sociálních pracovníků v oblasti zneužívání návykových látek v Evropě a USA
- Zjistit, jakým způsobem je vzdělání sociálních pracovníků v oblasti zneužívání návykových látek organizováno

Výsledným produktem bude tedy systematická review

Stanoveny jsou následující výzkumné otázky:

1. Jak je rozšířena výuka adiktologických kurzů v rámci univerzitních programů sociální práce v USA a Evropě?
2. Jaká je struktura, náplň a délka kurzů s náplní adiktologické problematiky v rámci univerzitních programů sociální práce v USA a Evropě?
3. Jaké mají studenti univerzitních programů sociální práce v USA a Evropě postoje a vědomosti ve vztahu k práci s klienty, zneužívajícími návykové látky a jak se cítí být připraveni na práci s nimi?
4. Jak může implementace nových výukových metod se zaměřením na adiktologickou tematiku ovlivnit postoje a vědomosti studentů univerzitních programů sociální práce v USA a Evropě?

3.3. Výběrový soubor a metody sběru dat

V této kapitole je popsána systematická analýza studií odborné literatury. V mezinárodních databázích EBSCO, MEDLINE/ PubMed, Web of Science a ERA (Educational Research Abstract Online od skupiny Routledge a Taylor & Francis) byla zadávána následující klíčová slova a jejich kombinace: „social work education - substance abuse/addiction - specialization – training“. Ekvivalent v českém jazyce pro tato slova zní: „vzdělávání v sociální práci – zneužívání návykových látek/závislosti – specializace – výcvik“.

Termín „social work education“ byl zvolen jako jedno klíčové slovo, neboť užití slov jednotlivě a odděleně při kombinaci s ostatními klíčovými slovy nebylo vhodné a relevantní – jako příklad mohu uvést kombinace slov „social work“ AND „education“, kdy bylo v databázi PubMed nalezeno 14233 článků, dalším příkladem může být „social work“ AND „addiction training“. V databázi PubMed bylo nalezeno 268 článků a dané výsledky se neslučovaly s tématem, kterým se práce zabývá, a dané články nebyly relevantní.

Stejně tomu bylo u zadávání klíčových slov „social work education“ a kombinace jednoho dalšího klíčového slova. Při zvolení kombinace pouze dvou slov nebyly nalezeny relevantní výsledky. Například při zvolení kombinace slov „social work education“ AND „substance abuse“ bylo v databázi EBSCO nalezeno 897 článků, bohužel nerelevantních, nezabývajících se daným tématem.

Z výše zmíněných důvodů jsem zvolila spojení „social work education“ jako jedno slovo, které bylo kombinováno s dalšími minimálně dvěma klíčovými slovy, neboť právě tato kombinace slov se shodovala s účelem práce a směřovala k jejímu cíli.

Může také vyvstávat otázka, proč nebylo zařazeno slovo „curriculum“ jako jedno z klíčových, neboť právě toto slovo by z hlediska analýzy obsahu adiktologických kurzů pro univerzitní studenty sociální práce dobře vystihovalo zaměření práce. Při kombinaci tohoto slova s ostatními klíčovými slovy však bylo zaměření článků příliš úzké a nebylo nalezeno takové množství relevantních článků, jako při vynechání tohoto slova a rozšíření tak možnosti hledat v širších souvislostech. Podobně je tomu u zadávání klíčových slov „USA“ a „Evropa“. Tato klíčová slova nebyla publikujícími autory volena jako klíčová, proto nebyla použita ani pro účely této studie, neboť bych se tak mohla zadáním těchto slov jako kritéria ochudit o další články.

Při hledání byla klíčová slova zadávána pomocí booleovských operátorů. Používaly byly vyhledávače AND a OR. Postup pro každou z databází byl stejný. Zadány byly vždy kombinace slov (social work education AND addiction) OR substance abuse) AND training) OR specialization.

Cílovou skupinu tvoří studie, zabývající se univerzitním vzděláváním sociálních pracovníků v oblasti zneužívání návykových látek.

Pro umožnění výběru a následnou analýzu dat byla stanovena následující kritéria:

- Vyhledány byly studie publikované v posledních patnácti letech, tj. studie od roku 2001 – 2016
- Typem publikací jsou odborné články pouze s dostupným plným zněním, a to pouze v anglickém jazyce. Zařazeny nebyly články v jiných jazycích, neboť angličtina je jazykem mezinárodním a neshledávám reprezentativní zahrnovat články v jazycích, kterými hovořím a jiné vynechat. Proto se soustředím pouze na nejvíce používaný univerzální jazyk
- Vzhledem k sociokulturnímu kontextu byly vybrány pouze studie z Evropy a Spojených států amerických
- Zařazeny byly pouze články s jasně popsanou a definovanou metodologií – tj. články, mající vytyčené srozumitelné a konkrétní cíle, srozumitelně popsané metody sběru a analýzy dat a definované výsledky. Metody sběru dat analyzovaných studií nejsou limitovány, zařazeny budou studie jak kvalitativní, tak kvantitativní. Výjimku tvoří články přehledové
- U studií, kde výzkumný vzorek tvořili respondenti, byly zařazeny ty, kdy byl výzkumný vzorek tvořen studenty vysokoškolských programů sociální práce. Může se tedy jednat i o retrospektivní dotazování respondentů, mající již ukončené vzdělání. Kritériem pro zařazení je, aby se výzkumná studie zabývala absolventy, a nebo současně studujícími osobami vysokoškolského bakalářského, nebo magisterského studijního programu sociální práce
- Obsah článků se musí vztahovat k problematice adiktologie v rámci vzdělávání na vysokoškolských programech v oboru sociální práce, zabývajících se užíváním návykových látek v obecné populaci

Do analýzy tedy nebyly zařazeny:

- Jiné zdroje, než jsou odborné články s jasně definovanou metodologií (tzn. nebyly zařazeny populárně psané webové sloupky na stránkách univerzit, popisující kurikula programů sociální práce v rámci propagace oboru, rovněž k analýze nebudou použity knihy, manuály k výuce kurzů sociální práce, ani jiná neoborná či šedá literatura)
- Články, zkoumající vzdělávání sociálních pracovníků v rámci jejich odborné praxe a v rámci jejich celoživotního postgraduálního vzdělávání
- Nebyly zařazeny už publikované přehledové články na toto téma (jsou ale zmiňovány v diskuzi práce) a to vzhledem k tomu, že je dle stanovených kritérií této práce pro zařazení studií nemožné analyzovat již jednou analyzované články a review má tak specifickou metodologii, že by nebylo možné jeho výsledky začlenit do tabulky s určenými kritérii
- Nebyly zařazeny ani články, pojednávající o tzv. „post masters“ programech, které byly nabízeny již absolventům programů sociální práce, byť se jednalo o speciální programy zaštiťované univerzitami, na kterých magisterský program probíhal
- Články, pojednávající o programech a kurzech, dotýkajících se svým obsahem pouze nelátkových závislostí a nezahrnujících závislosti látkové – např. kurzy, zabývající se pouze poruchami příjmu potravy nebo pouze problematice patologického hráčství
- Články, týkající se velmi úzce a konkrétně vzdělávání pouze v oblasti specifických cílových skupin spojených s problematikou adiktologie. Např. článek pouze o užívání návykových látek v gerontologické populaci či užívání návykových látek mezi těhotnými
- V případě, že se jednalo o kvalitativní studii, kdy byl výzkumný vzorek tvořen respondenty, nebyly zařazeny studie, kde byl výzkumný vzorek tvořen kýmoli jiným, než studenty (či absolventy) oboru sociální práce. Nebudou proto zařazeny studie, kdy byli dotazováni supervizoři či lektoři, neboť tyto studie se neshodují s cíli práce

Data byla shromažďována v období září až listopadu 2016.

3.4. Analýza dat

Po celou dobu práce byl k analýze a zpracování dat používán nástroj pro správu referencí – EndNote. Pro zpřehlednění a kategorizaci dat byla použita metoda PRISMA a byl použit flow diagram (Higgins et Green, 2008).

Po nastavení kritérií pro vyhledávání v databázích byly vyhledávány články dostupné rovnou v plném znění a články od roku 2001. Prostřednictvím databází bylo při kombinaci všech výše uvedených klíčových slov identifikováno dohromady 552 odborných článků. V EBSCO databázi jich bylo po zadání výše zmíněných kritérií celkem nalezeno 116, v PubMed 157, prostřednictvím ERA bylo nalezeno 241 a přes Web of Science bylo identifikováno 38 článků.

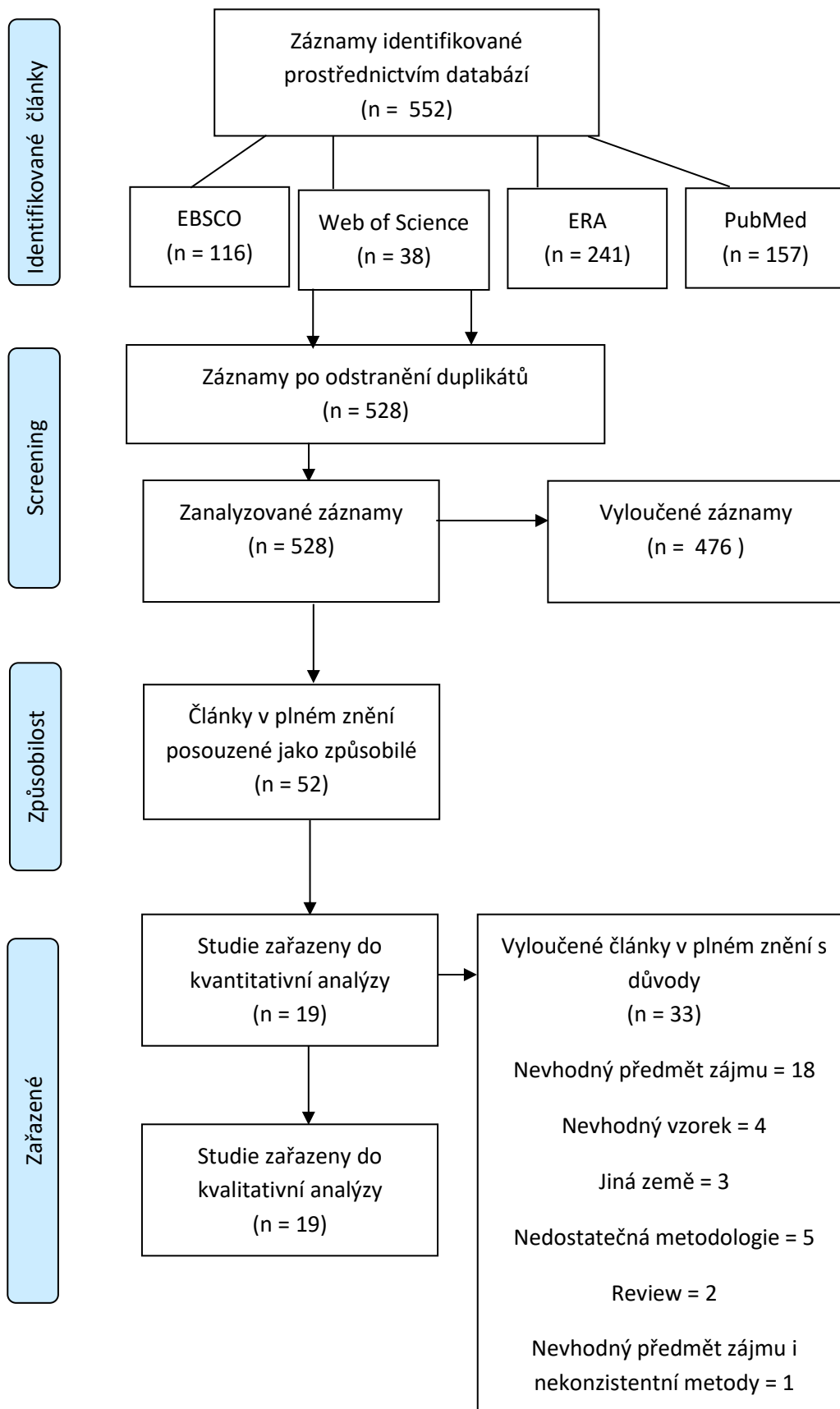
Po odstranění duplikátů v programu EndNote bylo identifikováno celkem 528 záznamů. Tyto dokumenty byly analyzovány a vyřazeny byly články, které již po přečtení abstraktu jasně nespĺňovaly kritéria pro zařazení (kritéria viz výše). Celkem vyloučených záznamů bylo 476.

Většinou se jednalo o odborné články, jejichž obsah se zabýval kurzy celoživotního vzdělávání pro sociální pracovníky, dále byla nalezena řada článků, týkající se vzdělávání jiných profesí než jsou sociální pracovníci (zdravotní sestry, medicí, lékaři, psychologové apod.). Velké množství vyloučených článků pojednávalo o reformě sociální práce. Často byla analyzována kurikula, která zahrnovala osnovy sociální práce ve velmi obecném měřítku.

Zbýlých 52 článků bylo nakonec posouzeno jako způsobilé a tyto články byly dále podrobeny analýze celého fulltextu. Po pečlivém pročtení bylo vzhledem k výše zmíněným výběrovým kritériím vybráno nakonec 19. Z těchto článků bylo pro nevhodný předmět zájmu vyloučeno 33. Z toho bylo vyloučeno 18 článků pro nevhodný předmět zájmu – nejčastěji se jednalo o články, pojednávající o postgraduálním vzdělávání; o vzdělávání v jiných oborech, než je sociální práce. Celkem 3 studie byly vyřazeny kvůli jiné publikované zemi, než bylo určeno v kritériích - jednalo se o 1 studii z Izraele a 2 studie z Kanady. Pro nedostatečnou a nejasnou metodologii bylo vyřazeno 5 článků. Pro nevhodný vzorek byly vyřazeny studie 4, neboť se jednalo o články, zabývající se problematikou ze strany supervizorů, lektorů a tutorů. Další dvě vyřazené studie byly review, a jedna studie byla vyřazena jak pro nekonzistentní metody, tak pro nevhodný předmět zájmu.

Vybrané studie byly následně podrobeny informační analýze. Z tohoto důvodu je níže sestavena informační tabulka s přehledem vybraných článků odborné literatury, která vždy obsahuje autory práce a rok, dále počet respondentů, o jaký výzkumný design se jedná, a další kolonky v návaznosti na výzkumné otázky. Dosavadní výsledky těchto studií byly dále popsány níže v kapitole s názvem výsledky, přičemž ke kategorizaci dat byla použita metoda vyváření trsů (Miovský, 2006), kdy byly do skupin seskupeny studie podle tématu v návaznosti na výzkumné otázky. Studie byly dále interpretovány a diskutovány v kapitole diskuze. Výsledným produktem je tedy již výše zmíněné systematické review.

Graf č. 1. – Prisma diagram

4. Výsledky

4.1. Přehled studií

Tabulka č. 1 – přehled zařazených a analyzovaných studií

Studie	Země		Počet respondentů	Design studie					Stupeň vzdělání		Výzkumné otázky			
	USA	UK		P ¹	E ²	K ³	A ⁴	D ⁵	Bc	Mgr	A	B	C	D
Baez (2005)	+		66	+		+			+	+	+	+		
Decker, Brenner, et Murtagh (2005)	+		426	+			+		+		+		+	+
Galvani et Allnock (2014)		+	63	+	+				+	+	+		+	+
Galvani et Forrester (2011)		+	283	+	+				+	+	+		+	+
Jani et al. (2008)	+		232	+		+				+	+			+
Jani et al. (2009)	+		211	+	+				+	+	+			
Lemieux et Schroeder (2004)	+		114	+		+			+	+	+	+	+	
Linley, Mendoza et al. (2014)	+		–	+				+	+	+		+		
McCarthy et Galvani (2004)		+	–	+				+	+	+		+		
Ogden, Vinjamuri, et Kahn (2016)	+		218	+	+				+	+	+	+		
Pugatch et al. (2015)	+		69	+	+					+	+	+		
Quinn (2010)	+		216	+				+		+			+	+
Richardson et Marchette (2008)	+		89	+						+	+		+	+
Russett et Williams (2015)	+		186	+	+				+	+			+	+
Senreich et Straussner (2013a)	+		929	+	+	+				+	+			+
Senreich et Straussner (2013b)	+		549	+	+	+			+		+			+
Slater, Bill et al. (2009)	+		–	+	+			+		+		+	+	
Stein (2003)	+		184	+	+	+				+	+			
Wilkey, Lundgren et al. (2013)	+		210	+	+		+			+		+	+	+
Celkem (n=19)	16	3		19	12	6	2	4	11	17	13	8	9	10

P¹ = průřezová studie
E² = experimentální studie
K³ = kvaziexperiment
A⁴ = kvantitativní analýza
D⁵ = deskriptivní studie

A⁶ = postoje, připravenost, znalosti
B⁷ = implementace programu
C⁸ = rozbor osnov (obsah, hodinová dotace apod.)
D⁹ = prevalence adiktologických kurzů

4.2. Rozšíření adiktologických kurzů obecně

O nevalném začlenění adiktologické problematiky do osnov sociální práce hovoří nejedna studie. Srovnávací studie Senreicha et Strausse (2013a) přináší výsledky, kdy přibližně třetina studentů zmínila, že adiktologický kurz byl součástí jejich programu na bakalářském nebo magisterském programu, a více než čtvrtina uvedla, že se v oblasti problematiky dozdělavala mimo akademickou půdu. Zatímco méně než 10 % respondentů uvedlo, že byli nějakým způsobem začleněni do adiktologického programu na univerzitě, téměř třetina udává, že byli zapojeni do práce s adiktologickou klientelou v jiném kontextu, než univerzitním. Obdobná studie stejných autorů, zabývající se pouze bakalářskými programy sociální práce přináší zjištění, že v rámci studijního bakalářského programu sociální práce absolvovala kurz v oblasti zneužívání návykových látek přibližně čtvrtina respondentů (Senreich et Strauss, 2013b). Podobně studie Marchette et Richarson (2008) zmiňuje, že pouze 29,5 % zkoumaného vzorku absolvovalo kurz v oblasti adiktologie.

Někteří autoři systematicky analyzovali kurikula univerzit v konkrétních oblastech. Kvantitativní analýza autorů Decker, Brenner, et Murtagh (2005) zjišťovala, zda byl studentům akreditovaných bakalářských programů sociální práce ve spojených státech poskytnut kurz v oblasti adiktologické problematiky. Analyzovány byly všechny univerzity zařazené v Adresáři univerzit s akreditovaným programem sociální práce (The Directory of Colleges and Universities with Accredited Social Work Degree Programs) a bylo zjišťováno, které z nich poskytují edukační program, který by umožnil sociálním pracovníkům asistovat na poli zneužívání návykových látek. Data byla dohledávána prostřednictvím analýz webových stránek univerzit, pokud ani tam nebyla nalezena, informace byly obdrženy prostřednictvím telefonního hovoru nebo emailem. Z výsledků vyplývá, že ze 426 zkoumaných programů, 88 (27 %) programů nabízelo 117 kurzů v oblasti adiktologie a z celkového počtu pouze 25 % programů (n=107) nabízely alespoň jeden adiktologický kurz. Z výsledků studie Jani et al. (2008) vyplývá, že 35 % účastníků obdrželo alespoň jeden akademický formální výcvik v oblasti zneužívání návykových látek, 36 % neobdrželo však žádnou odbornou přípravu. Výzkum autora Quinn (2010) analyzoval 216 webových stránek s magisterskými programy sociální práce, akreditovanými CSWE. Z výsledků vyplývá, že z analyzovaných materiálů poskytujících informace o výuce sociální práce na 216 univerzitách, 98 % z nich neposkytovalo adiktologické kurzy pro všechny studenty. Studie Wilkey et al. (2013)

zkoumala rozšíření výuky adiktologických kurzů mezi magisterskými programy sociální práce. Analýza webu ukázala, že pouze 4,7 % akreditovaných škol měly alespoň jeden požadovaný kurz.

Všechny dosud výše zmiňované studie pochází ze Spojených států amerických. Data pozitivnějšího rázu přináší studie autorů Galvani et Allnock (2014), jež zkoumala mimo jiné také rozsah adiktologického vzdělání mezi kvalifikovanými sociálními programy v Anglii. Výsledky přináší zjištění, že 94 % dotázaných škol poskytovalo nějakou vzdělávací formu v oblasti závislostí. Studie za stejné země, na které se spolupodílel stejný autor, ale o tři roky dříve, přinesla závěry, že žádný adiktologický kurz neobdržela přibližně třetina (30,4 %) participantů (Galvani et Forrester, 2011).

4.3. Struktura, náplň, délka

4.3.1. Zahrnutí praxe

Dvě již výše zmíněné studie hovořily i o tom, zda měli studenti v rámci adiktologických kurzů možnost působit i na poli praxe s těmito klienty. Jejich výsledky uvádí, že 17 % respondentů se v rámci jejich studijního programu účastnilo stáže v zařízení pro uživatele drog a 40 % ze zkoumaného vzorku uvedlo, že byli v aktivním kontaktu s uživateli drog v rámci stáže – nikoli ale spadající pod univerzitní studijní program (Senreich et Strauss, 2013a). Obdobná a rovněž výše zmiňovaná studie stejných autorů reflektuje, že pouze 8 % respondentů bylo v rámci studia zahrnuto do stáže v zařízení pro uživatele drog. Přibližně čtvrtina studentů uvedla, že měli možnost setkat se s adiktologickými klienty v rámci jiných stáží v zařízeních, které nejsou primárně určeny uživatelům drog (Senreich et Strauss, 2013b). Quinn (2010) ve své analýze akreditovaných magisterských programů sociální práce shledal, že 11,6 % z celkového počtu analyzovaných škol mělo certifikovaný program v oblasti adiktologické problematiky, zahrnující praxi v tomto poli – z toho 9 škol se soustředilo na drogovou problematiku jako na hlavní náplň studia.

4.3.2. Výskyt volitelných a povinných adiktologických kurzů

Nedostatečný výzkum související s tématem četnosti a povinnosti výskytu výuky adiktologických kurzů v rámci oboru sociální práce, se v současné době pojí s rostoucí potřebou vyrovnat se s kompetencemi mezioborových pracovníků v oblasti zneužívání návykových látek. Proto se studie Russet et al. (2015) zabývala potřebou rozšířit kompetence v oblasti práce se závislými klienty mezi sociální pracovníky a další profese. Autoři v rámci studie zanalyzovali bakalářské (89) a magisterské (58) programy sociální práce a zjišťovali, zda nabízejí adiktologické kurzy. Z celkem 58 magisterských programů byl poskytován pouze 1 povinný kurz s adiktologickou problematikou a 37 jich poskytovalo alespoň 1 volitelný kurz. Co se týče bakalářských studijních programů, 3 nabízely alespoň jeden povinný kurz s adiktologickou tematikou, v rámci volitelných se jednalo o 40. Výzkum Marchette and Richarson (2008) ukazuje, že 89 % univerzit (z celkového počtu 19) poskytujících program sociální práce ve státě New York nepožaduje dokončení kurzu zabývající se adiktologickou problematikou a pouze 42 % nabízí tento kurz v rámci volitelných předmětů. Fakt, že byl adiktologický kurz součástí povinných osnov, zmínila méně než 3 % respondentů. Méně než polovina (40 %) univerzit nabízejících magisterský program sociální práce

shledává užitečným, mít takový program zařazený v osnovách. Jiná, již výše zmíněná analýza webových univerzitních stránek akreditovaných magisterských programů sociální práce autora Quinn (2010) si kladla za cíl zanalyzovat kurzy, věnované obsahu zne/užívání návykových látek. Zjištění ukazují, že 46 škol (21,3 %) nemělo adiktologický kurz vůbec nebo ho nabízelo pouze jako volitelný. Devět škol (4,6 %) nabízelo adiktologický kurz pod názvem jiných aktuálních sociálních témat, ale název neodkazoval přímo na zne/užívání návykových látek. Pouze 4 školy (1,9 %) ze všech akreditovaných programů měly zahrnutý adiktologický kurz jako povinný pro všechny studenty. Pouze 20 (9,3 %) škol mělo drogovou problematiku zařazenou jako požadovanou součást osnov – z toho 14 škol (6,5 %) tuto problematiku zařadilo do svých osnov jako hlavní zaměření studia. Studie Wilkey et al. (2013) zkoumala také charakteristiky škol nabízejících adiktologické kurzy (zda nabízejí specializační licenci) a charakteristiky 25 nejlepších škol sociální práce v USA. Analýza webu ukázala, že 14,3 % akreditovaných škol nabízelo specializační kurz na poli adiktologie. Z výsledků vyplývá, že z 210 analyzovaných programů, pouze 10 (4,7 %) požadovalo alespoň jeden adiktologický kurz v rámci studijních osnov. 135 (64,2 %) škol poskytovalo adiktologický kurz jako volitelný. Málo programů (14,3 %) nabízelo studentům možnost specializovat se v aktivitách, které vedly k intenzivní odborné přípravě v této oblasti. Pouze 1 program požadoval adiktologický kurz povinně pro všechny studenty. Pouze 6 ze škol nabízejících návaznou specializaci v oblasti adiktologie byly řazeny mezi 25 nejlépe hodnocených univerzit se sociálním programem. A z těchto 25 nejprestižnějších programů sociální práce nabízelo adiktologický kurz jako volitelný 80 % (n=20), 4 % (n=1) byl kurz povinný, 24 % (n=6) nabízelo certifikát nebo specializaci na poli adiktologie. Problém závislostí obecně je považován za jednu z oblastí zaměření byl prezentován v 92 % (n=23). Tato studie objevila významný vztah mezi délkou programu a tím, zda je program povinný nebo volitelný. Rovněž, čím větší do počtu hodinové dotace program byl, tím robustnější byl jeho obsah na poli závislostní problematiky.

4.3.3. Délka adiktologických kurzů

Tématem délky a hodinové dotace adiktologických kurzů se ve svých studiích zabývali autoři zmínění následovně.

Studie Galvani et Allnock (2014), zkoumající povahu a rozsah adiktologického vzdělání v Anglii ve svých výsledcích detailně popisuje 13 modulů a 47 specializovaných lekcí, soustředících se svým obsahem na adiktologickou problematiku. Z výsledků vyplývá, že u specializovaných lekcí drtivá většina studentů (n = 39/47) obdržela méně než 5hodinový kurz. U semestrálních modulů 4 ze 13 měly hodinové dotace pod 6 hodin, 8 programů bylo časově dotováno nad 10 hodin. Co se týče počtu pokrytých témat v daném čase, objevují se zde obavy, že čas na pokrytí témat do hloubky není dostatečný. Průměrná doba pro specializované lekce byla 4 hodiny, přičemž průměrné číslo témat pokrytých v tomto čase bylo 9,5 z 19. Časová dotace adiktologických programů zkoumaných Galvani et Forrester (2011) ukazuje, že z těch, kterým byl poskytnut adiktologický kurz (tj. 30, 4 %, viz výše), 38,7 % obdrželo den nebo méně. Pouze 18,3 % respondentů obdrželo více než 3 dny kurzu s adiktologickou náplní. Zatímco většina respondentů uvedla, že neobdrželi ani 3 dny výcviku, někteří lidé zmiňovali, že krátkodobé kurzy jim pomohly naučit se alespoň něco o problému zne/užívání drog a alkoholu. Studie autorů Lemieux et

Schroeder (2004) srovnávala znalosti studentů sociální práce v oblasti adiktologie u těch, kterým byl do osnov implementován vzdělávací kurz a u studentů bez něj (více viz kapitola s popisem implementace kurzů). Dvě třetiny obou těchto porovnávaných skupin (28,62 % u jedné skupiny, 35,60 % skupiny druhé) zmínilo ve svém předchozím vzdělání před implementací adiktologického programu méně než 10 hodin kurzů s adiktologickou tematikou.

4.3.4. Obsah a styl výuky adiktologických kurzů

Co se týče konkrétního popisu náplně adiktologických kurzů, o daném tématu pojednávají studie v následující podkapitole.

Studie Galvani et Allnock (2014) zkoumala povahu adiktologického vzdělání mezi kvalifikovanými programy sociální práce v Anglii. Tato studie přinesla pozitivní výsledky. Z analýzy vyplynuly rozdíly mezi obsahem toho, co se učí, a hloubkou jednotlivých témat. Zdůrazněn je nedostatek konzistence napříč programy. Avšak, pozitivita výsledků spočívá v celkově pozitivním nastavení a uvědomování si potřeby udělat z výuky adiktologických témat v oblasti sociální práce v Anglii větší prioritu. Struktura sociálních programů v Anglii se velmi různí. Respondenti byli mimo jiné dotazováni na to, jakým stylem se adiktologická témata vyučují. Z výsledků vyplývá, že 31 % (n = 21) kurzů je vyučována integrativní technikou – téma je zahrnuto v rámci jiných kurzů, pro závislosti není specificky zaveden žádný program. Více než polovina respondentů aplikuje kombinaci metod integrativní techniky a samostatných lekcí (n = 36). Co se týče zastoupení vyučovaných témat, záleželo na druhu programu – zda se jednalo o speciální modul obsahující lekce delší dobu (např. celý semestr), speciální lekci, nebo integrativní techniku (kdy je téma, jak je již zmíněno výše, zahrnuto do obsahu jiné lekce). Nepřekvapivě a pochopitelně, bylo z celkově 19 hodnocených adiktologických témat, nejvíce zastoupeno v rámci výuky modulů. Ve všech školách se v rámci výuky v modulech objevila témata postojů a hodnot a dále dopady užívání drog na fyzické a mentální zdraví. Co se týče integrovaného modelu, je logické, že obsah adiktologických témat byl nejvíce spojen s tématem vyučovaného lekce/modulu, v jehož rámci byla výuka adiktologických témat zahrnuta. Například, pokud se jednalo o modul rodiny a dětí, obsaženým tématem byl „dopad užívání drog na děti, mladistvé a rodiny“. V rámci integrovaných modelů bylo téma rodiny zastoupeno nejvíce (n = 16), dále se jednalo o práci s dospívajícími (n=7) a kritiku praxe v sociální práci (n=7).

Podobně i kvantitativní analýza Decker, Brenner et Murtagh (2005) analyzovala obsah bakalářských programů sociální práce. Tato studie přináší zjištění, že jeden z programů sociální práce, nabízejících 6 kurzů v akademickém roce, poskytoval témata v oblasti case managementu, se speciální pozorností věnované duálním diagnózám, spiritualitě, kulturně odlišným modelům využívaných v praxi, specifickým cílovým skupinám a silným stránkám v rámci intervencí. Z pěti dalších programů, nabízejících 4 adiktologické kurzy v akademickém roce, pokryl obsah především modely case managementu, cíleny především na věk, rasu, gender, spiritualitu, rodiny, ženy, děti, adolescenty, komorbidity a oběti fyzického, psychického či sexuálního násilí. Z jedenácti programů nabízejících 2 kurzy v akademickém roce, byl obsah zaměřen na problémy spojené s užíváním drog a možnostmi léčby. Zbytek (62) programů, nabízejících pouze jeden kurz, svým obsahem

prezentovalo úvod do problematiky a poskytovalo přehled problémů spojených s užíváním návykových látek.

4.4. Znalosti, postoje, připravenost, vědomosti

4.4.1. Subjektivně vnímaná úroveň adiktologického obsahu studenty a míra připravenosti studentů na práci s adiktologickými klienty

V rámci již výše zmiňovaného anglického výzkumu Galvani et Allnock (2014) byli respondenti dotazováni, aby indikovali, zda úroveň adiktologického obsahu v rámci jejich vzdělání byla považována za nízkou či vysokou a zda by chtěli do budoucna změnit povahu výuky. Z 57 respondentů, kteří na tyto otázky odpověděli, většina (n=42,74 %) uvedla, že úroveň vzdělání v oblasti adiktologie byla vnímána jako „příliš nízká“, přičemž průměrně jedna čtvrtina (n=15,26 %) ji hodnotila jako „v pořádku“. Nikdo z respondentů ji ale nepovažoval za příliš vysokou. Podobně tomu bylo u budoucích plánů – žádný z respondentů nechtěl snižovat množství učiva. Přes třetinu (n=19, 36 %) dotazovaných uvedlo, že by chtěli udržet stávající úroveň, ostatní by chtěli pozvednout množství probíraných adiktologických témat. Z výsledků této studie obecně vyplývá, že sociální pracovníci jsou relativně dobře připraveni na práci s adiktologickými klienty. Pozitivní je fakt, že většina programů sociální práce v Anglii alespoň nějakým způsobem zahrnuje adiktologické vzdělání do kurzů.

Poněkud opačné výsledky přináší výsledky srovnávací studie amerických autorů Lemieux et Schroeder (2004), kdy se přibližně polovina respondentů z obou srovnávaných skupin (21,52 % klasických a 56,4 % tzv. advanced (termín vysvětlen viz podkapitola níže, zmiňující ‚advanced‘ studenty) studentů se domnívá, že je jejich magisterské vzdělání v sociální práci dostatečně nepřipraví pracovat s adiktologickými klienty. Také výsledky dotazníkového šetření Galvani et Forrester (2011) hovoří o tom, že se respondenti cítili neadekvátně připraveni na práci s adiktologickými klienty, během své kvalifikace v rámci studia zaznamenali velmi málo vstupů k tomuto tématu.

S tímto úvodem, kdy se jednalo o subjektivní záznamy studentů, souvisí i následující popsané srovnávací studie, ukazující, do jaké míry programy sociální práce připravují studenty na práci s adiktologickými klienty.

Srovnávací studie autorů Senreich et Straussner (2013a) se zabývala srovnáváním znalostí a postojů v adiktologické problematice studentů v prvním a posledním ročníku magisterských programů sociální práce na třech rozdílných vysokých školách. Ve srovnání se studenty prvních ročníků, vykazovali absolventi výrazně vyšší úroveň znalostí a připadali si adekvátnější a připravenější na práci s adiktologickou klientelou. Tato studie konkrétně zkoumala, do jaké míry se studenti cítí být vybaveni pro práci s uživateli drog (zda mají dovednosti a znalosti potřebné k efektivní práci s uživateli), zda se cítí být legitimní (ve smyslu, zda se cítí být legitimní přijímat informace odkazující na práci s uživateli drog v kontextu jejich studijního zaměření), spokojení (jak pozitivně vidí možnost práce s adiktologickou klientelou), a zda mají chuť pracovat s těmito klienty. Výsledky studie ukazují, že studenti závěrečných ročníků vykazují statisticky vyšší úroveň ve všech kategoriích ve srovnání se studenty prvních ročníků. Jediným významným rozdílem byla

více pocítovaná adekvátnost k práci u ukončujících studentů oboru sociální práce. Na druhou stranu tito studenti ale vykazovali významně nižší chuť k práci s adiktologickou klientelou, než tomu bylo u studentů prvních ročníků. Shrnuto, lze tedy říci, že přestože se studenti závěrečných ročníků cítili lépe znalostně vybaveni, jejich aktuální množství znalostí a postojů v souvislosti s uživateli drog bylo jen lehce vyšší, než u studentů prvních ročníků. De facto totožné závěry vykazuje jiná srovnávací studie stejných autorů (Senreich et Straussner, 2013b), která na rozdíl od magisterských programů porovnávala 248 absolvujících s 301 začínajícími studenty bakalářských programů sociální práce na 10 univerzitách. Cílem bylo zjistit, zda absolvující studenti bakalářského studijního programu sociální práce vykazují více znalostí a pozitivních postojů v souvislosti s prací s uživateli drog než ti, kteří začali tento program teprve studovat. Studenti, kteří dokončovali studium, vykazovali vyšší úroveň vědomostí, ale ne významně více pozitivních postojů k práci se závislými. Co se týče znalostí a postojů ve srovnání u začínajících a vzdělání ukončujících studentů, druhá skupina vykazovala na všech úrovních jednoznačně vyšší skóre.

Obdobně dotazníkové šetření Galvani et Forrester (2011) zkoumalo zkušenosti a připravenost čerstvých absolventů magisterského programu sociální práce z celkem 76 univerzit. Studie byla zaměřena na oblasti znalostí drogové problematiky a práce s uživateli návykových látek. Co se týče toho, jak se čerství absolventi cítí být připraveni k práci s klienty, majícími problémy v oblasti užívání alkoholu, 47 % se k práci s touto cílovou skupinou cítí připraveně a adekvátně. V oblasti drogové problematiky pocítovalo adekvátnost a připravenost 46 % respondentů. Z výsledků této studie rovněž vyplývá, že se studenti cítili připraveně více či méně vztaheno ke konkrétním aspektům. Například většina budoucích sociálních pracovníků se cítila adekvátně a připraveně v souvislosti s postoji a hodnotami ve vztahu užívání návykových látek, chápali možné motivy pro užívání a zneužívání. To se však nedá říci o oblastech, požadujících více praktických schopností, jako je například adekvátní komunikace s uživateli či posouzení rizik.

4.4.2. Připravenost, postoje a znalosti v souvislosti s absolvováním adiktologického kurzu

Studie autorů Bina et al. (2008), Lemieux et Schroeder (2004), Marchette et Richardson (2008), Jani et al. (2008), zabývající se magisterskými programy sociální práce, zjistily, že úroveň připravenosti, znalostí a postojů v souvislosti s prací s uživateli drog, je obecně nižší než u těch studentů, kteří v rámci studia neabsolvovali kurz zaměřený na adiktologickou problematiku nebo praxi v zařízení pro uživatele drog.

Množství výzkumů, zabývajících se dopady vzdělávacích univerzitních adiktologických kurzů v rámci sociální práce je limitované, ale je zdůrazňována potřeba nových adekvátně vzdělaných profesionálů, a to nejen v oblasti sociální práce, ale napříč mezioborovými disciplínami. Nejen výše zmíněná studie Jani et al. (2008), ale i další studie, jako např. Senreich et Straussner, (2013b), Lemieux et Schroeder (2004), Baez(2005), Ogned et al. (2016), Pugatch et al. (2014) zjistily, že sociální pracovníci, kteří absolvovali formální vzdělávací kurz v adiktologické problematice, se cítí být více připraveni a znalostně vybaveni k práci s klienty, majícími problém s návykovými látkami. Z výsledků studie Senreich et Straussner (2013b) vyplývá, že povinný kurz

zabývající se v obsahu užíváním návykových látek, je pozitivním prediktorem k celkově pozitivnímu postoji a subjektivně vnímané adekvátnosti a legitimnosti studentů ve vztahu k práci s uživateli návykových látek. Důležitý výsledek studie je fakt, že praxe v zařízení pro uživatele drog nebo absolvování univerzitního kurzu, zabývajícího se adiktologickou problematikou, byli efektivní ve zlepšení postojů v souvislosti s prací s adiktologickou klientelou. Wilkey et al. (2013) uvádí, že respondenti absolvující 9měsíční kurz magisterského oboru sociální práce, pozitivněji skórovali v porovnání se skupinou, která se kurzu neúčastnila – to se týká zejména intervencí s adiktologickými klienty. Dle výzkumů studie byli účastníci kurzu více schopni intervenovat s jedinci, majícími problém ve vztahu k závislostní problematice. Výsledky studie Baez (2005) dokazují, že po absolvování adiktologicky tematizovaného programu s implikací učební metody OSCE (více viz níže, kapitola o implikaci kurzů), studenti výrazně lépe skórovali v testu, zjišťujícím znalosti o látkových závislostech.

Poněkud protichůdné výsledky vak přináší studie Stein (2003). Autor se zabýval obdobným faktem, a to, jak může krátká edukativní intervence změnit postoje souvisejícími s návykovými látkami u sociálních pracovníků. K tomuto účelu byl použit standardizovaný posuzovací nástroj – a to The Substance Abuse Attitude Survey. Byla aplikována metoda kvaziexperimentu a u dvou skupin byl proveden pre a post test. Kurikulum pro tento experiment bylo sestaveno dle jednodenního adiktologického kurzu podpořeného NASW. Formální stránka sestávala z prezentací a využití nácvikových modelových situací, obsah se týkal informací ohledně účinků a dopadů užívání návykových látek. Celý projekt byl řízen řádně proškolenými sociálními pracovníky. Sledovaná skupina byla tvořena 81 studenty sociální práce, kontrolní skupinou bylo 103 studentů, kteří tento kurz neabsolvovali. Z výsledků vyplývá, že po absolvování edukativního kurzu nebyly mezi kontrolními skupinami nalezeny žádné statisticky významné rozdíly.

4.4.3. Postoje (přípravenost) vs. délka a množství formální akademické přípravy

Spojností mezi délkou vzdělání a tématem postojů a vnímané připravenosti sociálních pracovníků pracovat s adiktologickými klienty, se zabývaly studie v následující podkapitole. Důkaz o efektivitě adiktologických kurzů ve spojitosti s postoji, je doložený ve studii Marchette et Richarson (2008). Jejím cílem bylo zjistit, do jaké míry magisterské programy sociální práce připravují studenty na práci s adiktologickými klienty ve státu New York. Z výsledků studie vyplývá, že je zde mezera mezi tím, co se student učí a tím, co by potřebovali studenti znát pro práci se závislými osobami. Výsledky hovoří o tom, že 53,9 % dotazovaných nedokončilo adiktologický kurz v rámci celé doby jejich studia, a méně než polovina (30,3 %) dotazovaných uvedla, že alespoň jeden kurz s adiktologickou problematikou dokončila. Z výsledků této studie vyplývá, že čím více dokončených vzdělávacích kurzů v oblasti adiktologie v rámci studia sociální práce, tím větší měli studenti schopnost diagnostikovat klienty s drogovými problémy, byli více připraveni s nimi pracovat, vykazovali vyšší míru znalostí a rovněž byli více ochotni k práci s touto klientelou. Z výsledků studie Jani et al. (2008) vyplývá, že čím více přednášek k tématům na poli adiktologie v rámci studia respondenti absolvovali, tím jistější v práci s adiktologickou klientelou se cítili být. Ve studii byla posuzována připravenost k práci s adiktologickými klienty a znalosti této problematiky.

Více formální akademické odborné přípravy a vyšší míra znalostí konceptu zneužívání návykových látek byly spojeny s rostoucím pocitem připravenosti k práci s touto skupinou.

Postoje, vztahující se k práci s adiktologickými klienty byly rozdílné, co se týče dlouhodobých a krátkodobých univerzitních vzdělávacích kurzů. Stein (2003) zjistil, že krátkodobý program, cílící na zmiňovanou problematiku nějak významně neovlivnil postoje studentů vůči adiktologickým studentům. V protikladu k tomuto, studenti, kterým byl poskytován devítiměsíční kurz, měli ve vztahu k dané problematice vyšší sebevědomí a kompetence (Wilkey et al., 2013). Ze závěrů této studie rovněž vyplývá, že větší školy byly více připraveny adekvátně trénovat studenty v oblasti adiktologie, než školy malé.

4.4.4. Advanced standing students

Dle standartů CSWE (2008) musí programy sociální práce uznat rozvoj v předchozím vzdělání a vyhnout se tak vyloučení z programu studentů, kteří dosáhli požadovaných znalostí v předchozím studiu k udělení kreditů a získání statusu tzv. „advanced standing“ studenta. Na základě toho student obdrží kredity, počítající se k aktuálnímu studijnímu programu. Udělení je založeno na předchozím studiu nebo pracovní zkušenosti. Délka návazného studia tak může být snížena, protože pro dokončení titulu tak není třeba standartní množství kreditů. Tento model prosazuje, že nabyté znalosti v prvním roce magisterského programu sociální práce jsou ekvivalentní se znalostmi získanými v rámci bakalářského studia a obě skupiny studentů by měly mít stejné vzdělání, znalosti, dovednosti a měli by být stejně připraveni pro práci. Tento „zkrácený“ model může být však kritizován za nedostatečnou časovou přípravu studentů k práci s uživateli drog.

Fenomémem, zda délka předchozího získaného adiktologického vzdělání ovlivní práci s těmito klienty v praxi, se zabývala například srovnávací studie Lemieux et Schroeder (2004) (v rámci které byli srovnáváni „advanced standing“ studenti a „klasičtí studenti bez předchozího uznaného vzdělání). Bylo zjištěno, že studenti magisterských programů sociální práce bez získání kreditů za předchozí studium, vykazovali nižší sebevědomí v jejich dovednostech s adiktologickými klienty, než ‘advanced standing’ studenti. Tito první zmiňovaní rovněž postrádali příležitost intervenovat s klienty, užívajícími návykové látky.

Oproti tomu k poněkud odlišným výsledkům dochází Jani et al (2008). Tato studie srovnávala tzv. „advanced standing“ studenty a studenty bez tohoto statusu v magisterském programu sociální práce v souvislosti s jimi vnímanými znalostmi v oblasti drogové problematiky a jimi vnímanou připraveností pracovat s adiktologickými klienty. Bylo zkoumáno 87 studentů, kteří obdrželi kredity a status advanced standing studenta za předchozí vzdělání v bakalářském programu sociální práce, a 124 studentů magisterského programu sociální práce bez této výhody. Studie se zabývala tím, jak je studenty vnímána jejich připravenost a nabyté znalosti v souvislosti s prací s adiktologickými klienty. Z výsledků vylývá, že žádné statisticky významné rozdíly mezi jednotlivými skupinami nebyly nalezeny. Důležitým zjištěním je zde však fakt, že na likertově škále

od 1 do 5 bylo průměrné skóre pro odpovědi, sledující cíle studie, pro obě skupiny mírně pod polovinou.

4.5. Popis a implementace adiktologických kurzů

Tato kapitola obsahuje výčet a popis analyzovaných studií, které se do osnov sociální práce rozhodly implementovat určitou strategii či učební metodu s adiktologickým obsahem. Důraz byl kladen zejména na evidence based přístup, o čemž hovoří studie Corrigan, Bill et Slatter (2009), McCarthy et Galvani (2004), Ogned et al. (2016), Pugahtch et al. (2004). Autoři Baez (2005), Linley et al. (2014) navíc ve svých studiích kladou důraz i na mezioborový kontext práce. Všechny zmíněné studie se pokoušely soustředit se na sestavení jakéhosi seznamu klíčových oblastí, kompetence a dovedností v oblasti teoretických znalostí i praktických adiktologických dovedností, který se snažili implementovat do výuky studentů sociální práce. Jsou tak nabízeny výukové programy a diagnostické nástroje pro identifikaci adiktologických problémů a práci s nimi.

4.5.1. Rozvoj adiktologických kurikul

Kurz již výše zmíněné srovnávací studie Lemieux et Schroeder (2004) (srovnávání advanced standing studentů se studenty bez předchozího vzdělání) sestával z povinných osnov, které pokrývaly základní teoretické znalosti o vzniku závislostí, neurobiologii závislostí, informace o dopadech užívání návykových látek na jedince apod. Dále sestával ze tří volitelných modulů (léčba a její perspektivy; práce s rodinou závislých a poruchy příjmu potravy; gambling) které učily studenty sociální práce, jak indentifikovat, posuzovat a intervenovat při kontaktu s adiktologickými klienty v různém sociálním prostředí. Mezi oběma zkoumanými vzorky, účastníckými se implikace kurzů do osnov, nebyly zaznamenány statisticky významné rozdíly. Celkově implementace kurzu v magisterských programech sociální práce však vedla ke snížení počtu negativních zážitků v případech, kdy studenti intervenovali s uživateli drog.

Studie Corrigan, Bill et Slatter (2009) popisuje rozvoj adiktologického kurikula, zavedeného na magisterském programu sociální práce na univerzitě v Kennesaw ve Spojených státech. Kurikulum je založeno na biopsychosociálním přístupu k závislostem a skládá se z 6 kurzů, které na sebe navazují. Tyto kurzy zahrnují jak praktické dovednosti, tak znalosti teorie závislostního chování. Účelem tohoto článku bylo popsat klíčové oblasti adiktologického vzdělávacího programu. Kurikulum bylo zavedeno v souladu s osnovami standartního magisterského programu a je založeno na propojování systémů a subsystémů (rodinný, skupinový, systém organizací apod.), propojování problému závislostí na mikro, mezzo i makro úrovni. Dále je také uplatňován enviromentální přístup, kdy hlavní myšlenkou je hledání spojitostí mezi různorodými systémy, ve kterých lidé působí. Dle autorů zasazení znalostí do širšího kontextu podporuje u studentů otevřenost, porozumění a chuť posílit klienty. Obecným cílem programu je poskytnout studentům odbornou přípravu na poli adiktologie. Kurzy prezentují nejlepší techniky a dovednosti, potřebné k posouzení a diagnostice všech kategorií návykového chování. K dosažení

cílů budou studenti hledat informace, participovat v rámci různých projektů, demonstrovat jejich získané znalosti skrze různé techniky jako je nahrávání na video, nácvik technik, práce s klienty v terénu, práce s rodinami klientů v terénu apod. Celková hodinová dotace všech šesti částí programu čítá 270 hodin a 300 hodin supervize pro udržení nabytých znalostí po skončení kurzu. Velký důraz je zde kladen na praxi a postupování v souvislosti s evidence based přístupem. Mimo teorií závislosti dle biopsychosociálního modelu nejsou v kurzu opomenuty ani prevence, politika fungování léčby nebo práce se specifickými cílovými skupinami. Celý program je shrnut do 12klíčových funkcí, kterými jsou: screening, příjem, orientační vyšetření, posouzení, plán léčby, poradenství, case management, krizová intervence, edukace klientů, doporučení, zaznamenávání reportů a nahrávek a konzultace s ostatními profesionály. Tyto kurzy jsou volitelné a od studentů je očekáváno zapsat se až na dva kurzy v rámci jejich studia.

Studie McCarthy et Galvani (2004) popisuje dva výukové modely pro sociální pracovníky, které jsou využitelné pro práci s adiktologickými klienty. Stručně popisuje DECLARE model, který má za cíl krok po kroku postupovat s klienty a doporučit jim vhodný léčebný postup. Dalším popisovaným modelem je SCARS (Six Cornered Addiction Rescue Systém) – analytický rámec, umožňující sociálním pracovníkům rychle posoudit klientovy zdroje a využít je při práci s ním. DECLARE model zdůrazňuje důležitost opatrného posouzení, konzultací a správné propojení a doporučení služeb. Danými šesti kroky, dle kterých se postupuje při práci s klienty, jsou následující: prozkoumat, konzultovat, jednat, vyhodnotit, odkazovat, evaluovat. SCARS je jednoduchý teoretický model s praktickým využitím. Může být použit za účelem krátké intervence a je kongruentní s existující praxí a teorií v sociálních službách. Je založen na evidence based přístupu a navrhuje výstupy týkající se léčby závislostí. Hlavní komponentou je virtuální síť ve tvaru šestiúhelníku, přičemž každý úhel představuje jeden z protektivních faktorů. Jedním z nich je mimo bezpečného ubytování, spokojeného zaměstnání, duševního a fyzického zdraví a důležitých vztahů právě i léčba závislostí. Obecně platí, že čím více podpory a stability (vyjádřené danými šesti úhly) má klient ve svém životě, tím větší šanci na překonání problémů má. Snahou je tedy podpořit a rozvinout co nejvíce protektivních faktorů v klientově životě. Oba modely jsou vhodné k zařazení do výukových programů sociální práce, neboť nejsou časově náročné na výuku, jsou poměrně jednoduché a direktivní a umožňují budoucím sociálním pracovníkům rozpoznat potenciál a oblasti, na které se při intervencích s uživateli návykových látek zaměřovat.

Tři porovnávané skupiny (studenti bakalářského a magisterského programu sociální práce (n=8), fakulta sociální práce (n=10) a lektoři koordinující praxi (n=6) ve studii autorů Ogned et al. (2016) byli součástí výzkumu evidence based iniciativy zvané SBIRT (Referral to Treatment for Substance Use), která byla do kurikula zahrnuta jako klíčová součást teoretické i praktické výuky sociálního programu. Tato metoda je metodou časně intervence pro osoby rizikově užívající alkohol a návykové látky, a pro ty, kteří potřebují, rovněž poskytuje odkazy na návazné služby. Tento projekt obsahuje 4 klíčové oblasti, kterými jsou universální screening, pokud je potřeba, tak krátkou intervencí, odkaz na návazné služby a použití motivačních rozhovorů v praxi. Pro účely tohoto projektu byli pracovníci fakulty trénováni, jak správně dle této metody vyučovat a jejich znalosti byly předány studentům. Pokud to bylo možné, studenti využili své teoretické znalosti

v rámci jejich praxe a koordinátoři praxe jejich intervence supervidovali. Jako součást projektu byli jednotlivé skupiny v rámci focus groups dotazovány na jejich zážitky z implementace programu. SBIRT je velmi dobře zavedený evidence based protokol součící k redukci riskantního užívání drog. Tento zkoumaný a implementovaný model nabízí aktualizovanou a rozšířenou podobu v kontextu vzdělávání. Cílem focus groups bylo lépe porozumět výstupům projektu. Studenti reflektovali, že SBIRT koresponduje s jejich profesionální identitou a tuto metodu shledali jako užitečným nástrojem. Oceňovali především fakt, že v implementaci této metody viděli benefity pro klienty. Studenti si byli vědomi rozdílných pedagogických přístupů, nejvíce přínosné shledali nahrávání na video a nácvik modelových situací. Respondenti bez této možnosti tíhli k pocitům nižšího sebevědomí ve vztahu k interakci s klienty. Odbornost studentů byla získána prostřednictvím znalostí obdržných v jak v teoretických kurzech, tak na poli praxe. Co se týče autenticity, studenti měli zpočátku obavy, že s množstvím teoretických znalostí bude klesat jejich autenticita. Tyto obavy byly zmírněny konfrontací s klienty v jejich přirozeném prostředí. Sebevědomí studentů překážel nedostatek nácviku modelových situací a neadekvátní časová dotace teoretických hodin.

Právě implementaci výše zmíněných osnov podle SBIRT popisuje projekt Pugatch et al. (2014). Na Simmonsově škole sociální práce v USA se výzkumníci zabývali otázkou, zda krátký workshop a intenzivní edukace v adiktologické problematice dokáže změnit postoje mezi studenty magisterského studia. Výcvik spočíval v aplikaci SBIRT metody sestávající se tří komponent – dopad alkoholu a marihuany na rozvoj mozku u adolescentů, přehled modelu SBIRT u adolescentů a krátká motivační intervence. Do workshopu byl zahrnut nácvik praktických dovedností. Z výsledků studie vyplynula vysoká spokojenost participantů s tímto výcvikem - více než 85% souhlasilo se 7/7 položek, na které byli po skončení výcviku dotazováni. Ty zahrnovaly například tvrzení, že odborná příprava byla relevantní k tématu léčby drogových závislostí, nebo že znalosti a dovednosti studentů byly podpořeny a budou benefitovat ve prospěch klientů. Studenti v praktické části výcviku zmiňovali vyšší míru spokojenosti na 11položkové stupnici napříč 5oblastmi klíčových kompetencí (zaangažovanost, posouzení, intervence, sociální spravedlnost, kritické myšlení, etika a profesionalita). Nejfrekventovaněji citovanými tématy, posouzenými jako přínosné, byly motivační rozhovory a neurobiologie závislostí. Závěrem lze tedy říci, že krátké workshopy a intenzivní edukační kurzy jsou realizovatelné a akceptovatelné metody vklíněné do adiktologického výukového obsahu na vysokých školách sociální práce.

4.5.2. Implementace programů mimo jiné i pro podpoření mezioborové spolupráce

Několik článků se také během implementace nových učebních metod zabývalo podporou mezioborové spolupráce. Níže je uveden popis některých učebních metod, založených právě na již výše zmíněném evidence based přístupu a klíčových kompetencích. Jednoznačně všechny níže popsané studie přinášejí pozitivní výsledky.

Baez (2005) ve své studii zkoumal zavedení metody OSCE (objective structured clinical examination) na poli sociální práce. Studenti demonstrovali své klinické schopnosti s tzv. herci, kteří představovali individua se specifickými závislostními biopsychosociálními problémy a

studenti se učili prostřednictvím modelových situací. Programu se účastnilo 16 studentů bakalářského a magisterského programu, jehož cílem bylo naučit sociální pracovníky dovednostem screeningu, intervence a poskytnout jim praktický základ pro práci s adiktologickou klientelou. Vzhledem k tomu, že metoda byla aplikována rovněž u studentů oboru zdravotní sestra a u mediků, jedním z cílů bylo také vystavit studenty mezioborové spolupráci. Poté co se studenti zúčastnili programu OSCE, jejich znalosti se zvýšily. Studenti po dokončení kurzu manifestovali průměrně 79% obsahu z kontrolního seznamu, posuzujícího jejich výkon. Rovněž samotná aplikace programu byla studenty dobře hodnocena – na škále byla ohodnocena body 4,9 z 5. OSCE se prokázala jako velmi kompatibilní metoda v souvislosti se vzděláváním o návykových látkách. Je nástrojem, který se zdá být relevantní a aplikovatelný pro praxi a posouzení spousty dalších sociálních dovedností. Rovněž může být významným doplňkem k programům, které jsou striktněji řízeny, bez možnosti provádění velkých změn. OSCE je metoda založena na nácviku dovedností. Během této metody studenti v limitovaných časových sekvencích chodili od „stanice ke stanici“. U každé takové stanice se student potkal s typickým příkladem klienta/pacienta (zkušeným hercem, který věrně napodoboval zkušenosti z praxe). Simulovaný scénář měl dát studentům možnost manifestovat jisté praktické dovednosti. Průběh OSCE je obvykle pozorován členem fakulty, který si dělá poznámky a zkoumá, které praktické zkušenosti z předem určeného seznamu byly studentem manifestovány. Původním cílem tohoto programu bylo rozvinout a implementovat OSCE v oblasti vzdělání na poli návykových látek a rozšířit tak kurikula nejen sociálních programů. Lekci se účastnili jak bakalářští, tak magisterští studenti, kteří absolvovali přednášku o problému užívání návykových látek v kontextu USA, krátké intervenci a ostatních komponentech OSCE programu. Na začátku studenti vyplnili pretest dotazník, který po dokončení programu vyplňovali ve stejné podobě. Poté následoval nácvik dovedností ve formě scének, které byly diskutovány v jeho průběhu. Studenti si tak osvojili potřebné dovednosti. Pro účely tohoto kurzu byl vypracován 20stánkový manuál, který byl poskytnut studentům. Tento model je dle výsledků relevantní pro vzdělání v sociální práci. Při práci by se mělo jednat v souladu s pomyslnou pyramidou, kdy na vrcholku stojí „vědět“ – získané psaním testů, esejí apod. Dalšími body je aplikace znalostí do „vědět jak“ – „ukázat jak“ – „udělat“.

Studie Linley et al. (2014) se na problematiku dívá podobnou optikou. Tato studie byla podpořena myšlenkou, že sociální pracovníci specializovaní na poli závislostí, neustále pracují napříč různými disciplínami. Jakákoli intervence musí být zvážena v kontextu mnoha dalších zdravotnických i nezdravotnických profesí. Jako součást jejich vzdělání se studenti sociální práce snaží pochopit multifaktoriální vlivy a je zde potřeba, aby se naučili spolupracovat interdisciplinárně. Avšak jakmile se studenti stanou profesionály, často zapomenou na jejich roli jako specialisty na závislosti, neboť jsou utlačováni jinými profesemi. Proto tato studie přišla s deskripcí toho, že práce v interdisciplinárním týmu může být vyučována na školách. Autoři této práce aplikovali tzv. Bronsteinův výukový model, během něhož si vyzkoušeli nácvik dovedností, učili se, jak posoudit, diagnostikovat, identifikovat problém, smysluplně sestavit s klienty cíle, jak utužit konkrétní plány a evaluovat efektivitu. Tento program se skládá z 5 hlavních komponent interdisciplinární spolupráce, které mohou pomoci efektivně spolupracovat s klienty. Jsou jimi nezávislost v rámci jednotlivých disciplín, flexibilita, nově vytvořené týmové aktivity, kolektivní

sdílení cílů, sebereflexe celého procesu jako metoda evaluace. Studentům pracujícím v týmech jsou tyto komponenty neustále připomínány a měly by být zahrnovány. Cílem bylo naučit studenty, jak efektivně komunikovat s ostatními profesionály, rozvinout jejich kompetence a aplikovat je v praxi. Na poli závislostí by si studenti měli osvojit znalosti prevence relapsu, motivačních rozhovorů, evidence based posuzování a doporučování k léčbě či měření efektivity intervencí.

Ať už se jednalo o implementaci kurikula ve studii Corrigan, Billa et Slattera (2009) nebo o deskripci modelů DECLARE a SCARS autorů McCarthy et Galvani (2004), SBIRT autorů Ogend et al. (2016) či Pugaht et al. (2014), zavedení metody OSCE autorem Baez (2005), nebo aplikace Bronsteinova výukového modelu (Linley et al., 2014), nejčastější a nejpřínosnější byly techniky nácvičku modelových situací, nahrávání studentů na video a následný rozbor, motivační rozhovory a dovednosti, jak pracovat s klienty a rodinami závislých v terénu, či jim předat dovednosti ke zvládnutí prevence relapsu. Kurikula, založená na evidence-based přístupu, se ve svých osnovách zaměřovala na klíčové funkce. Nejdůležitější z nich byly: obecně naučit sociální pracovníky dovednostem screeningu, posouzení, identifikace problému, intervence s uživateli návykových látek, sestavení smysluplných plánů (včetně doporučení k léčbě a evaluace postupu). Velký důraz byl kladen rovněž na mezioborovou spolupráci a supervizi (Corrigan, Bill et Slatter, 2009; Linley et al., 2014).

5. Diskuze

5.1. Interpretace výsledků

5.1.1. Rozšíření adiktologické náplně v osnovách sociální práce obecně

Služby duševního zdraví v USA jsou vedeny převážně sociálními pracovníky. Ti tvoří největší skupinu profesionálů, pracujících ve službách duševního zdraví a čítají více než všichni psychologové, psychiatři a psychiatrické sestry. (Substance Abuse and Mental Health Services Administration 2000). Mimoto dle statistického úřadu práce pro USA počet sociálních pracovníků specializovaných v oblasti závislostí vzrůstá od roku 2006 do 2016 o 30 %, a rovněž se zvyšuje poptávka po nich (SAMSHA, 2006). Tento fakt jako další v řadě dokazuje potřebu adiktologických kurzů pro sociální pracovníky (a mj. pro další pracovníky v oblasti duševního zdraví). Je podivuhodné, že navzdory poměrně kvalitnímu stupni formálního vzdělávání, postrádají sociální pracovníci specifickou odbornou přípravu. Řada studií, zabývajících se kurikuly v sociální práci ukazuje, že většina sociálních pracovníků absolvovala velmi málo formálního vzdělání v oblasti závislostí. Z výsledků analyzovaných studií vyplývá, že dokonce více než polovina studentů sociální práce nikdy neobdržela speciální odbornou přípravu v oblasti adiktologie a přibližně třetina obdržela někdy v životě nějakou formu vzdělání v oblasti adiktologie (Wilkey, 2013; Senreich and Strausner, 2013a; Senreich and Strausner, 2013b; Jani et al., 2008; Jani et al., 2009; Decker, Brenner et Murtagh., 2008; Galvani et Forrester, 2011; Marchette and Richardson, 2008; Russet, 2015; Quinn, 2008).

Většina studií této podkapitoly přináší poměrně smutné a alarmující výsledky. Jsou zde ale i studie s pozitivnějšími zjištěními, jako je například studie Galvani et Allnock (2014) nebo Galvani et Forrester (2011). První zmíněná anglická publikace přináší zjištění, že až 94% dotazovaných škol v Anglii mělo ve svých osnovách zařazenou nějakou formu vzdělání v oblasti adiktologie. Ve druhém případě je možné říci, že pouze třetina respondentů výzkumu nějaký druh odborné přípravy v rámci univerzitního vzdělání neabsolvovala. Důvody, proč by tomu mohlo být jinak, jsou diskutovány dále v této kapitole. Předpokladem může být oproti Spojeným státům konzistentnější, promyšlený, na důkazech postavený a sofistikovaněji nastavený systém vzdělávání v dané zemi. To může být dáno například historickým, politickým či kulturním kontextem, nebo rovněž i demografií.

Z výzkumů zaměřujících se na výskyt adiktologických kurzů v rámci osnov programů sociální práce jako jsou např. výzkum Quinn (2010), Russet (2015), Jani et al. (2003), Senreich et Strauss (2013a), Senreich et Strauss (2013b), Wilkey et al. (2013) vyplývá, že je potřeba věnovat více pozornosti na zakomponování adiktologických kurzů do programů sociální práce, a to jak na bakalářském, tak na magisterském stupni. To se týká rovněž praxí (Quinn, 2010; Senreich et Straussner, 2013a). Dokud se bude většina studentů sociální práce setkávat s klienty užívajícími návykové látky v jejich přirozeném prostředí, potom s nimi budou schopni efektivně intervenovat. V souladu s tím by měl tento koncept být v souladu s principy evidence based přístupu zakomponován do obecného vzdělávacího rámce programů sociální práce.

Také je třeba na problematiku pohlížet střízlivě a neočekávat, že začleněním adiktologických osnov do kurikul sociální práce a sjednocením výuky se vše zlepší a všichni pracovníci budou schopni efektivně intervenovat s uživateli drog. Toto tvrzení dokládá Quinn, (2010), jež shledává, že by bylo naivní se domnívat, že zahrnutí požadavků na adiktologické kurzy do náplně všech magisterských studijních oborů by výrazně změnilo efekt studia.

Ovšem na druhou stranu, ani s příliš skeptickým přístupem není možno docílit změn. Dokud relevantní orgány, v USA např. Rada pro vzdělávání sociálních pracovníků (CSWE), povinně nezahrnou obsah užívání návykových látek do klíčových osnov bakalářských programů sociální práce, většina studentů nezíská adekvátní vybavenost k práci s touto populací. Do této doby je totiž koncept kurikul sociální práce dle CSWE prezentován jako co nejobecnější (CSWE, 2008). (Tento fenomén je více diskutován v kapitole Doporučení pro budoucí výzkum viz níže).

5.1.2. Struktura, náplň, délka

Co se týče četnosti volitelných adiktologických kurzů v rámci osnov sociální práce, ve většině případů jsou poskytovány s velmi malou časovou dotací (například dle studie Wilkey et al. (2003) průměrně jednou v akademickém roce). Většina analyzovaných článků hovoří o tom, že volitelné předměty s adiktologickou tematikou nabízí méně než polovina analyzovaných programů či univerzit (u výzkumu Marchette et Richardson se jedná o 42 %, Quin (2010) hovoří o 20 %). Výběr a přihlášení se do takového kurzu pak ještě zdaleka není jistotou jeho absolvování. Rovněž možnost vybrat si volitelný kurz je pro řadu studentů snižena, neboť je pro ně náročné sestavit si

rozvrh, a hodiny se často překrývají. A dokonce, i pokud si studenti takový kurz vyberou a dokončí, je otazné, do jaké míry nabyli nových vědomostí a dovedností v dané problematice.

Možným řešením by mohlo být zařazení kurzů jako povinných. Ostatně i toto se děje s velmi malým zastoupením, řada programů uvádí, že v rámci svých osnov poskytují alespoň jeden adiktologický kurz (Russet et al, 2015; Marchette et Richardson, 2010; Wilkey et al., 2013). Otázkou však je, zda je to dostačující? Jaká je šance, že bude pokryta dostačující úroveň znalostí, natož dovedností? Odpověď na tyto otázky je možno hledat například ve studiích Marchette et Richardson (2008) nebo Jani et al. (2008), kdy je dokazována souvislosti mezi délkou a obsahem kurzů, vedoucí ke zvýšení znalostí, postojů a dovedností. Více formálního akademického tréningu, větší délka, a tím pádem i vyšší míra znalostí konceptu zneužívání návykových látek, byly spojeny s rostoucím pocitem připravenosti k práci s touto skupinou. V této souvislosti by rovněž bylo vhodné zmínit KAB model, který popisuje, že k dosažení žádoucí změny - což je v tomto případě pokrytí dostačující úrovně znalostí - se tomu děje prostřednictvím změny chování a je zapotřebí mít určité vědomosti, dovednosti, vhodné postoje a podmínky k tomu, aby mohla být změna uplatněna. Tyto podmínky představují řadu faktorů, jako jsou například sociální klima, systém péče či legislativa (Kalina et al., 2003). Bylo by proto vhodné se zaměřit i na tyto oblasti a snažit se dosáhnout změny nejen v myšlení, ale i v chování.

Studie Senreich et Straussner (2013b) zmíněné zařazení adiktologického kurzu jako povinného kurzu v rámci sociální práce a postoje k návykovým látkám podporuje. Z výsledků této studie vyplývá, že povinný kurz zabývající se užíváním návykových látek, je pozitivním prediktorem k celkově pozitivnímu postoji, subjektivně vnímané adekvátnosti a legitimnosti role sociálního pracovníka ve vztahu k práci s klienty, užívajícími návykové látky. Výsledky jsou konzistentní s dalšími studii, podporujícími zařazení adiktologických kurzů v rámci povinných osnov (Jani et al., 2008; Russet et al., 2015).

Z výše zmíněného lze předpokládat, že míra konzistence obsahu souvisí s tím, zda byl program sociální práce certifikovaný, či nikoli. Poměrně pozitivní výsledky přináší studie Quinn (2010), která poskytuje data o tom, že přibližně desetina z celkového počtu analyzovaných programů (11,6 %) měla certifikovaný program v oblasti adiktologické problematiky, přičemž 4,1 % z celkového počtu, tzn. téměř polovina certifikovaných programů, se soustředila na drogovou problematiku jako na hlavní náplň studia. Nejen z této studie by se dal vyvozovat vztah mezi certifikací, kvalitou programu a začleněním adiktologického kurzu jako povinného. To se dá podložit i již výše zmíněným - v USA i Anglii fungují stanardy, které definují pozici specialisty v klinické praxi. Jak v USA (NASW, 2007), tak v Anglii (Galvani, 2012), je po ukončení vysokoškolského studia třeba povinně absolvovat další postkvalifikační kurz a získat tak zkušenosti v praxi. Je tak běžné, že pro výkon profese v klinické praxi je krom vysokoškolského vzdělání nutné také specializované vzdělání - udělení licence či certifikace. V České republice jsou možnosti celoživotního vzdělávání po ukončení studia poměrně široké, a to jak pro oblast sociálních pracovníků (Havlíčková, 2014), tak pro oblast adiktologie, jejíž vzdělávací rámec navíc ještě upravuje „Koncepce pro vzdělávání v oboru adiktologie pro období 2014-2020“ (dále jen Koncepce) (Miovský et al., 2014), což je zajisté velkým krokem vpřed ve vzdělávání v této oblasti.

Ačkoli je celoživotní vzdělání adiktologů a sociálních pracovníků v České republice nezbytné, je tento koncept odlišný od USA či Anglie není zde žádný povinný praktický kurz pro sociální pracovníky, který by byl nutno absolvovat po absolvování vysokoškolského studia. Co se ale v tomto směru v České republice rozvíjí a jsou zde silné tendence pro změnu stávajícího systému, je právě ona výše zmíněná Koncepce. Podmínky v rámci kvalifikačního a specializačního vzdělávání v České republice se zkvalitňují (viz Miovský et al., 2014). V rámci Koncepce by se zvláštní odborná způsobilost pracovníků, intervenujících s uživateli návykových látek, měla získávat prostřednictvím certifikovaných kurzů. Požadavky celoživotního vzdělávání by se měly sladit dle registrace služby a potřeb pracovníků v klinické praxi, neboť jedním z cílů zmíněné Koncepce je odborné a specializované způsobilosti a upravit budoucí stav tak, aby bylo v budoucnu možné získat osvědčení pouze po prokázání soustavné praxe v oboru adiktologie. Miovský et al. (2014) rovněž usilují o definování činností, které by odpovídaly úrovni kvalifikace a záměrům Koncepce. Velmi důležitým bodem je zde úsilí o zavedení jakéhosi základního vstupního kurzu pro jiné než adiktologické profese (tedy i sociální pracovníky), které se pohybují v adiktologických službách. Ten by měl zaručit minimální úroveň znalostí a dovedností pro práci s adiktologickými klienty. V návaznosti na výše zmíněné podklady by proto dle mého názoru bylo vhodné se na tuto oblast v rámci našeho státu do budoucna soustředit a dle Miovského et al. (2014) je rovněž vhodné uvažovat o podobných aktivitách s dalšími odbornostmi.

Studie Wilkey et al. (2013) při hodnocení nejprestižnějších 25 oborů sociální práce v USA (přičemž všechny byly certifikované) zjistila, že počet nabízených adiktologických kurzů, a to jak volitelných, i povinných, je daleko vyšší ve srovnání s ostatními zkoumanými školami. Tato studie a s ní i studie Galvani et Allnock (2014), Galvani et Forrester (2011), Lemieux et Schroeder (2004) rovněž objevily vztah mezi délkou programu a tím, zda je program volitelný, či povinný. Čím větší hodinová dotace, tím robustnější obsah. Hodinová dotace kurzů je tak nízká, že v souvislosti s potřebou pokrýt daná výuková témata, je naprosto nedostačující. A s největší pravděpodobností, podloženo několika studiemi (Senreich et Straussner, 2013a; Galvani et Forrester, 2011; Bina et al., 2008; Lemieux et Schroeder, 2004; Jani et al., 2008; Marchette et Richardson, 2008), čím více obsahu, tím pozitivnější a kvalitnější postoje z hlediska připravenosti studentů k práci s adiktologickými klienty do budoucna (více viz kapitola v diskuzi o postojích). Řešením, možností či příkladem dobré praxe, jak se vypořádat s nedostatečnou hodinovou dotací alespoň co se týče praktických dovedností, může být opět již výše zmíněná povinnost studentů absolvovat po ukončení magisterského studia kvalifikační kurz v klinické praxi (Galvani, 2012).

Z analýz studií vyplývá rozdíl mezi obsahem toho, co se vyučuje a hloubkou jednotlivých témat. Čas probrat daná témata do hloubky není dostatečný (Galvani et Allnock, 2014). Pravděpodobně se kromě výše zmíněné časové insuficience jedná i o fenomén nedostatku obsahové konzistence napříč programy (Galvani et Allnock, 2014). Logicky, nedostatek konzistence v akademických osnovách povede k determinaci oboru jako takového. Zaměřit obsah na kompetence je základním předpokladem k tomu, aby studenti opustili akademickou půdu znalostně i dovednostně vybavení. V souvislosti se zaměřením na kompetence v České republice existuje publikace Havrdové (2000), jejíž myšlenkou je, že každá profese má definované

kompetence, které pracovník musí umět. Autorka se zaměřuje konkrétně na kompetence v praxi sociální práce. Při zaměřování obsahu kurikul na kompetence by tato publikace mohla být jakýmsi odrazovým můstkem. Pozitivní výsledky ohledně obsahu přinesla studie Galvani et Allnock (2014), která se obsahem adiktologických lekcí stejně jako studie Decker, Brenner et Murthag (2005) zaměřovala na témata úvodem do problematiky, postoji a hodnotami a case managementem. Nejeefektivnější byla metoda integrativní, proto její aplikace do osnov jiných programů s touto problematikou stojí za zvážení. (Více o klíčových tématech a obsahu je uvedeno v podkapitole o implementaci kurzů). Integrativní metodu jako vhodnou pro výuku v sociální práci podporují rovněž studie Gibbons et Grey (2002) nebo Siegel (1983). Výsledky této studie jsou rovněž konzistentní s výsledky review autorů Moriarty et Manthorpe (2014), které se zaměřovalo na analýzu adiktologických kurikul vysokých škol sociální práce v Anglii.

5.1.3. Postoje, znalosti, dovednosti

Postoje, týkající se práce s klienty, jsou důležité, neboť predikují budoucí vztahy sociálních pracovníků a jejich potenciálních klientů. Negativní postoje by měly být zváženy, neboť pravděpodobně budou mít dopady jak na klienta, tak na sociálního pracovníka. Užívání drog je navíc často spojováno s destruktivitou, stigmatem a evokuje uchylovat se k moralistickým a stereotypním postojům, což může ze strany sociálních pracovníků vést k podezřívavosti, nedůvěře a nevíře v klienty a vyhýbání se zodpovědnosti vůči práci s nimi (Galvani, 2012). Lze tedy říci, že zabývání se dopadem vzdělávacích programů v dané problematice na postoje sociálních pracovníků je důležité, neboť postoje výrazně ovlivňují budoucnost adiktologických intervencí.

Většina respondentů se nejen v reakci na průzkum nově kvalifikovaných sociálních pracovníků v Anglii v roce 2007 a 2008 autorů Galvaniho et Forrester (2011) nedomnívá, že je studium programů sociální práce připravilo na práci s drogově závislými klienty. Výsledky jsou konzistentní rovněž se studii Senreich et Straussner (2013a); Senreich et Straussner (2013b), Lemieux et Schroeder (2004), které dokazují, že postoje a přesvědčení sociálních pracovníků jsou bariérou k práci s adiktologickými klienty v praxi. Nedostatečně připraveni pro klinickou praxi jsou i absolventi jiných oborů, které jsou důležité v rámci mezioborové spolupráce se sociálními pracovníky. Na nedostatečnou, až katastrofální připravenost mediků upozorňuje ve své studii Yum et al. (2000), nedostatečné vzdělání a s tím související nepřipravenost na klinickou praxi u pracovníků služeb duševního zdraví, a to zejména zdravotních sester, poukazuje ve své studii Chris et Sormanti (2010). Tito naposled zmínění autoři uvádí, že nepřipravenost pracovníků na klinickou praxi s rozmanitými cílovými skupinami (mezi které bezesporu patří i uživatelé návykových látek) je jednou z bariér ve zlepšení služeb systému péče o duševní zdraví.

Pomoci překonat tuto mezeru, vytvořila „The College of Social Work“ osnovy, které nastínily vodítko ke klíčovým problémům. Byly vytvořeny zdroje, které mohou edukující osoby na univerzitách použít (Galvani, 2012). Tento materiál by mohl rovněž posloužit jako inspirace či podklad pro snahu zahrnout adiktologický obsah do osnov programů sociální práce. Obecně řečeno, v porovnání studií publikovaných v Anglii a USA, je Anglie na velmi dobré cestě – studie publikované v této zemi jsou plné pozitivních výsledků, vzorů a nadějí. Studie Galvani et Allnock

(2014) zmiňuje důležitost pozitivního vnímání dané situace. Při snaze provést změny v systému vzdělávání z tohoto tvrzení a pozitivních výsledků studií daného autora interpretují, že je třeba se zaměřovat na dosažitelné, dílčí a splnitelné cíle. Poté je pravděpodobně snazší dosáhnout pozitivních výsledků či změn, vztaženo na jakoukoli oblast. Tuto domněnku lze doložit právě výše zmíněnou studií autorů Galvani et Allnock (2014), jejíž výsledky hovoří o tom, že programy sociální práce vnímají změny pozitivně a jsou nakloněny zařadit více adiktologického obsahu do svých osnov a do budoucna chtějí zdůraznit jejich význam. Tyto změny jsou univerzitami brány ne jako překážka, ale jako příležitost změnit a revidovat design programu, jeho obsah a způsob doručení informací studentům.

Rovněž výsledky studií Senreich et Straussner (2013a); Senreich et Straussner (2013b), Lemieux et Schroeder (2004); Jani et al. (2008); Baez (2005); Ogned et al. (2016); Pugatch et al. (2014); Wilkey et al. (2013), zabývajících se postoji studentů sociální práce, podněcují potřebu zahrnout vzdělávání o adiktologických tématech do klíčových osnov sociální práce. Je možné, že by tím došlo ke změně postojů studentů sociální práce ve vztahu k adiktologickým klientům. Edukovaním studentů sociální práce v oblasti zneužívání návykových látek, se budou studenti cítit více připraveni pracovat s adiktologickými klienty. Výsledky také poukazují na fakt, že akademické formální vzdělání má vliv na vnímanou připravenost studentů a budoucích sociálních pracovníků k práci s touto skupinou. S nalezenými závěry se shoduje i přehledový článek Warren et al. (2013), jehož závěrem bylo, že vzdělání může změnit postoje vůči závislostem.

Studie, zabývající se magisterskými programy sociální práce zjistily, že úroveň připravenosti, znalostí a postojů v souvislosti s prací s uživateli drog, jsou obecně nižší než u těch studentů, kteří v rámci studia absolvovali kurz zaměřený na adiktologickou problematiku nebo praxi v zařízení pro uživatele drog (Bina et al., 2008; Lemieux et Schroeder, 2004; Marchette et Richardson, 2008, Jani et al, 2008). Díky nedostatku specifických kurzů zaměřujících se na práci s uživateli drog ve většině bakalářských programů sociální práce a nedostatečného zařazení tohoto tématu do klíčových osnov, nemusí absolventi bakalářských programů sociální práce obdržet dostačující znalosti a dovednosti k tomu, aby byli adekvátně připraveni pracovat s klienty, zneužívajícími návykové látky.

Výsledky srovnávacích studií Senreich et Strauss (2013a, 2013b) poukazují na fakt, že obory sociální práce by měly efektivněji formulovat strategie, jak podpořit znalosti a postoje související s prací s adiktologickými klienty. V souvislosti s tím výsledky odhalují, že jak akademické kurzy, tak praxe v adiktologické oblasti byly efektivní, co se týče postojů studentů k práci s adiktologickou populací.

Za pozornost stojí rovněž zmínka v souvislosti s délkou programu, kdy autoři studie Wilkey et al. (2013) přináší zjevné spojitosti mezi délkou programu a tím, zda je adiktologický program povinný, či nikoliv. Ze studií Marchette et Richardson (2008), Jani et al. (2008) a Lemieux et Schroeder (2004) vyplývá, že čím více dokončených vzdělávacích kurzů, tím větší schopnosti studentů pracovat s uživateli návykových látek, vyšší míra znalostí a pozitivních postojů k práci s nimi. Vyšší míra formální akademické přípravy je spojena s vyšší mírou znalostí konceptu

adiktologické problematiky. Ve studii Steina (2003) je tento fakt rovněž potvrzen, neboť krátkodobý kurz postoje studentů neovlivnil. Pro budoucí účely tvoření nových programů či přetváření dosavadních, je třeba mít tento fakt na paměti.

Zajímavé je pozastavit se nad tématem ochoty pracovat s uživateli návykových látek. Ze studie Marchette et Richardson (2008) vyplývá, že po absolvování adiktologického kurzu studenti vykazovali vyšší ochotu k práci s adiktologickými klienty. Ovšem studie Senreich et Straussner (2013a) přináší lehce protichůdné výsledky. Studenti sice po absolvování kurzu vykazovali vyšší úroveň znalosti, ale rozhodně ne více pozitivních postojů a chuť k práci se závislími. Vysvětlením by mohlo být tvrzení, podložené Galvanim et Forresterem (2011) kdy v jeho studii respondenti chápali možné motivy pro zne/užívání návykových látek, avšak v oblastech požadujících více praktických zkušeností nedosahovali požadovaného skóre. V souvislosti s tímto by se dalo polemizovat nad tím, zda v případě negativních postojů vzhledem k práci se skupinou uživatelů drog není problém v nedostatečné připravenosti sociálních pracovníků v souvislosti s praktickými zkušenostmi. To, že studentům sociální práce chybí praxe na poli adiktologie, je již uvedeno výše (viz Quinn (2010) nebo Senreich et Straussner (2013a,b)).

Studie, které shledaly mezi studenty magisterských programů sociální práce nedostatek vnímané připravenosti a znalostí pracovat s adiktologickou klientelou mohou mít odlišné příčiny. Může se jednat například o nezájem studentů sociální práce pracovat s adiktologickými klienty a proto se nemusí cítit v oblasti znalostí z tohoto pole zcela sebejistě. Každopádně, tento nedostatek zájmu studentů značí nedostatečnou podporu praktických kurzů ze strany fakulty nebo vyšších orgánů. S tímto souvisí opět již výše zmíněné, podložené studií Straussner et Senreich (2013a,b), a to, že je doporučena implikace speciálních kurzů s adiktologickým obsahem v rámci studia sociální práce, a to jako povinnou, ne pouze volitelnou součást osnov.

V rámci této kapitoly je možné argumentovat tvrzením z diskuze článku Galvani (2012), a to, že některé výše zmíněné biasy a postoje mohou být přenášeny spíše skrze instituce, jako jsou školy a fakulty sociální práce, spíše než že se jedná o nedostatek kurikul zaměřujících se na problém závislostí. Ať je tomu jakkoli, série malých neúspěchů na poli sociální práce ve spojitosti se začleněním adiktologických témat do výuky jasně dokazuje potřebu akce. Mezery v připravenosti sociálních pracovníků v souvislosti s prací s adiktologickými klienty byly po dlouhou dobu přehlíženy. Toto tvrzení dokládá například dokument Home Office (2002), Hall et al. (2000), Hall et al., 2000). Dilonadrdo (2011), Bliss et Pecukonsis (2009) nebo Whitter et al. (2006). Z výsledků výše zmíněných studií je jasné, že beze změn stávajícího systému vzdělávání, se i nadále budou sociální pracovníci potýkat s problémy v intervenci s klienty na poli adiktologie. Je proto na čase změna a implementace nových postupů a metod v této oblasti. K pokrytí mezer na poli vzdělání je potřeba soustavného monitorování a zdokonalování obsahu.

Nedostatek připravenosti budoucích sociálních pracovníků bude mít signifikantní dopady na jejich zaměstnavatele v sociálních službách poskytovaných pro uživatele drog. Současné požadavky na stávající pracovníky jsou znalosti v oblasti dané problematiky, stále ale roste zmiňovaná obava ohledně praktických zkušeností. Ve světle těchto výsledků potřebují akademici a

zaměstnanci na poli sociální práce rozeznat a překonat mezeru ve vědomostech a jednat tak, aby si byli jisti, že sociální pracovníci jsou do budoucna schopni kompetentně a sebevědomě působit na poli adiktologických služeb.

5.1.4. Implementace programů

Studie, zmíněné v kapitole popisující implementaci učebních metod s adiktologickým obsahem v rámci programů sociální práce, prezentují empiricky podložené modely sociální práce, které mohou být integrovány jako výukový model pro sociální pracovníky po praktické i teoretické stránce. Studie Corrigan, Bill et Slatter (2009), McCarthy et Galvani (2004), Ogned et al. (2016), Pugahtch et al. (2004) se zaměřují na aplikaci evidence based přístupu a studie Baez (2005), Linley et al. (2014), Corrigan, Bill et Slatter (2009) kladou důraz navíc i na mezioborový kontext práce. Jsou tak nabízeny výukové programy a diagnostické nástroje pro identifikaci adiktologických problémů a práci s nimi.

S implementací jednotlivých programů je propojena připravenost pracovníků pracovat s uživateli návykových látek, téma se dotýká rovněž jejich znalostí a postojů ve vztahu s adiktologickou tematikou. Čím více dovedností studenti získají, tím připravenější se pravděpodobně budou cítit. Toto tvrzení dokládají například studie autorů Galvani et Allnock (2014), Lemieux et Schroeder (2004), Galvani et Forrester (2011), Senreich et Straussner (2013a,b). I z tohoto důvodu je třeba implementovat ve studiích zmíněné klíčové oblasti do programů sociální práce. Toto tvrzení dokládá například studie Lemieux et Schroeder (2004) dokazující, že implementace kurzu vedla ke snížení počtu negativních zážitků, kdy studenti intervenovali s uživateli drog.

Nejčastěji se vyskytujícími přínosnými tématy byl ve všech případech nácvik modelových situací, dále byly zmiňovány motivační rozhovory, použití krátké intervence či dovednosti k edukaci o tom, jak zvládat prevenci relapsu. Byly zařazeny techniky na zlepšení dovedností, jak zvládat intervence v terénu s uživateli drog a jejich rodinami. Všechno bylo vypracováno v souladu s evidence-based přístupem, což osobně shledávám vzhledem k efektivitě intervencí a kurzů velmi smysluplným, stejně jako tento fakt dokládají studie Corrigan, Bill et Slatter (2009), McCarthy et Galvani (2004), Ogned et al. (2016), Pugahtch et al. (2004). Rovněž je pozitivní, že studie v implementaci kurzů kladly důraz na rozšíření mezioborové spolupráce, propojování systémů a subsystémů a rovněž hledat mezi nimi spojitosti. Pro budoucí praxi je velmi důležité toto pole rozvíjet. Jakákoli intervence musí být zvážena v kontextu mnoha dalších zdravotnických i nezdravotnických profesí. Je třeba, aby se studenti naučili spolupracovat interdisciplinárně, samostatně, eticky a pochopili multifaktoriální vlivy, související s rozvojem závislosti.

Všechny studie rozvíjely určité klíčové kompetence, které byly předávány studentům. Nejčastěji se jednalo o znalosti a techniky potřebné pro posouzení, diagnostiku, identifikaci, doporučení pro budoucí práci, schopnost mezioborově přemýšlet a spolupracovat, klást důraz na etiku, profesionalitu, kritické myšlení. To vše v souvislosti se závislostním chováním. Tyto klíčové kompetence se v mnohém shodují s doporučeními anglických standardů (TOPPS, 2002). Je důležité zmínit, že všechny zmíněné kompetence a ve studiích popsané dovednosti, jsou

standardně vyučovány v České republice v rámci osnov multidisciplinárního studijního oboru adiktologie. Jak je již zmíněno výše, tento obor je poměrně stabilně ukotven a vychází ze základny mezioborovosti, evidence based přístupu a důležitých legislativních rámcích a koncepcích. Všechny tyto věci jsou v analyzovaných studiích zmíněny jako potřebné a důležité. Příklad fungování tohoto oboru a adiktologických pracovníků v praxi by se dal brát jako další z příkladů dobré praxe a částečné řešení pro země, bojujícími s implementací drogové problematiky do osnov oborů vysokých škol. Krom vzdělávání v sociální práci je totiž potřeba, aby se i ostatní profesionálové v oblasti duševního zdraví orientovali v této problematice.

Z výsledků studií také vyplývá, že pořád víme velmi málo o efektivitě kvalifikovaných osnov a to ve smyslu výstupů pro uživatele služeb. Klíčovou debatou k tomuto tématu může potom být otázka, jak tedy hledat cesty ke skutečné praxi založené na důkazech? Dobrým postřehem studie Corrigan, Bill et Slatter (2009), O'Connell et al. (2016) či Linley et al. (2014) je zaměřit se na evaluaci, výstupy implementovaných programů a rovněž neopomíjet supervizi. Tyto komponenty mohou hrát významnou roli pro účely posuzování kvality programu. S tímto tvrzením a přemýšlením nad kvalitou se opět dostáváme k tématu tvorby standardů a jednocení úrovně výuky kurzů, které je diskutováno napříč touto kapitolou.

Dalším z výsledků analyzovaných studií je nedostatek důkazů o tom, zda se náplň osnov skutečně ke studentům dostala. Byly analyzovány studie, mající adiktologickou problematiku ukotvenou jako součást jiných programů a kurzů napříč celým studiem a ty, které jsou specificky koncentrovány do jednoho tematického kurzu. Výzkumníci se však nezabývali empirickým srovnáváním těchto dvou přístupů a jejich jednotlivými výhodami a nevýhodami. Diverzita přístupů popisovaná ve studiích napříč různými subjekty předpokládá, že by se mohlo jednat o bohatý zdroj budoucího výzkumu. Je zde obrovský potenciál pro kolaborované partnerství napříč rozdílnými univerzitami a to ve smyslu rozvíjení tohoto tématu více do hloubky.

Oblastí, nad kterou by bylo vhodné se rovněž zamyslet, je, jak aplikovat nabyté vědomosti do praxe. Bylo by také vhodné se více zaměřit na výstupní znalosti studentů z dlouhodobého hlediska více než na to, jaké znalosti budou mít okamžitě po absolvování kurzu. Zkoušení modelových situací v bezpečném prostředí je odlišné od prostředí praktického. Zároveň lze výsledků některých studií nabýt dojmu nedostatku kontextu, ve kterém jsou znalosti studentům prezentovány, a při potenciální implementaci nového výzkumu je třeba mít tento fakt na paměti.

Pozitivním závěrem celé této kapitoly je, že využívání výše zmíněných aktivit může být prospěšné pro zdokonalení a udržení vědomostí a praktických dovedností a umožňuje si vše vyzkoušet v bezpečném prostředí třídy.

5.2. Implikace pro budoucí výzkum a praxi

V této kapitole jsou shrnuty a popsány základní body a doporučení pro budoucí výzkum, které byly v reakci na výsledky analyzovaných studií této práce shledány jako nejstěžejnější a klíčové pro zaměření se na ně v budoucnu.

5.2.1. Zahrnutí závislostní problematiky jako součást osnov edukačních programů pro sociální pracovníky a jiné profese, setkávající se v praxi s uživateli drog

Sociální pracovníci, zdravotní sestry, doktoři...zástupci těchto profesí jsou často mezi prvními, kdo přijde do kontaktu s uživateli drog. Problémem je, že ještě pořád v častých případech nejsou schopni rozpoznat adiktologický problém (Dillonardo, 2011). Jedna z možností, proč tito (sociální pracovníci mezi nimi) pracovníci selhávají, může být právě tímto review podložený fakt, že se jim nedostává dostatečné a adekvátní vzdělání v oblasti zneužívání návykových látek. Kvalifikovaná forma akademické přípravy by se tak mohl jevit jako vhodnou formou. Kompetentní organizace, jako je v USA například SAMSHA, HRSA, AMERSA, NIDA a jiné, by se měly soustředit na edukační iniciativy v adiktologické oblasti a dál podporovat a budovat projekty na podporu infrastruktury, potřebné pro zlepšení přípravy odborníků v adiktologické oblasti, jako je například projekt Mainstream (zmíněn v úvodní části této práce). Vzdělávání v této oblasti je tak proto velmi důležité a mělo by být začleněno mezi programy pro ostatní profese za účelem zkvalitnění a rozšíření znalostí v oblasti léčby závislostí.

Takto koncipované akademické vzdělávací programy pro různé profese, cílicí na práci s uživateli drog by byly benefitem. Mnoho klinických sociálních pracovníků je schopno pracovat s adiktologickými klienty, ale mohou postrádat speciální vzdělání, který by jim dovolilo realizovat se více efektivně. Návazným fenoménem na tuto problematiku je fakt, že některé školy ve svých osnovách skutečně adiktologickou problematiku zahrnují, toto rozložení je však velmi nerovnoměrné – některé zahrnují náplň pouze v rámci volitelných předmětů, některé ji nezahrnují téměř vůbec (Wilkey et al., 2013, Quinn, 2010; Jani et al., 2008; Russet et al, 2015; Marchette et Richardson, 2008). Dle výzkumu autorů Hall et al. (2000); Galvani et Allnock (2014); Galvani et Forrester (2013); Lemieux et Schroeder (2004); Decker, Brenner et Murtagh (2005) je třeba posoudit formu uspořádání vzdělání na vysokých školách. Mimo jiné je třeba sjednotit konkrétní požadavky na obsah a časovou dotaci adiktologických kurzů. Krom obsahové části je potřeba zaměřit se rovněž na jeho kvalitu a efektivitu.

Výzkum Národní asociace sociálních pracovníků (NASW) čítajícího 2000 sociálních pracovníků uvádí, že ze zkoumaného vzorku dokončilo formální semestrální vzdělání na univerzitě v oblasti návykových látek během jejich akademické přípravy pouze 38 % (NASW PRN, 2001). Kvalita vzdělání, množství znalostí a dovedností sociálních pracovníků na různých školách je tudíž logicky velmi odlišná. Z těchto důvodů by bylo vhodné sjednotit úroveň vzdělání a vypracovat vzdělávací standardy pro sociální pracovníky, zahrnující adiktologické vzdělání. Podle těchto standardů by se

univerzity a programy sociální práce mohly řídit a úroveň povědomí o adiktologické problematice a práce s adiktologickými klienty by se začala vyrovnávat (více o standardech viz níže).

Tato myšlenka by mohla být podpořena rozšířením spolupráce na všech úrovních. Bylo by vhodné rozvíjet multioborové vzdělání, zlepšit podporu a spolupráci akademické obce, služeb i studentů navzájem.

V souvislosti s tímto výše zmíněným je vhodné připomenout, že univerzitní vzdělání sociálních pracovníků není jedinou možností edukace. Většina (85 %) sociálních pracovníků má dle NASW nějaký typ jiného vzdělání v oblasti zneužívání návykových látek. Proto by se další navazující výzkumy mohly soustředit na oblasti postgraduálního celoživotního vzdělávání pracovníků, přicházejících do kontaktu s uživateli drog. Tímto tématem se již zabývala řada studií, jako východisko k této problematice by mohly posloužit například studie Galvani et al. (2013), zabývající se potřebami klinických sociálních pracovníků v Anglii, dále studie Straussner et al. (2008), zabývající se dopady programů s adiktologickou tematikou v rámci celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků nebo studie Freda et al. (1997), evaluující tyto druhy programů u dané cílové skupiny.

Je toho řada, co by se dalo doporučit například konkrétně školám sociální práce. Ty by v návaznosti na výsledky studií měly být zejména připraveny umožnit a poskytovat více adiktologických kurzů, nabízet a požadovat konzistentní volitelné i povinné adiktologické kurzy, spolupracovat s komunitou expertů na poli adiktologie, za účelem vylepšit obsah kurzů a poptávku po nich. Výhodné by bylo, kdyby se rozhodly sponzorovat adiktologické konference nebo workshopy a zvát jejich hosty, aby promluvili na lekcích – tím by se dostaly do povědomí širšího okruhu odborníků či veřejnosti. Fakulty sociální práce by mohly ve výuce odkazovat na nejnovější výzkumné poznatky z oblasti adiktologie. Rovněž by nemělo být opomenuto zmínit, že velmi důležité je rozvíjet zájem jak studentů, tak i klinických pracovníků o daný obor v rámci jejich volného času (sebevzdělávání, mimoškolní aktivity, účast na konferencích, workshopech apod.), neboť jsou to právě oni, kdo vytváří současnou i budoucí pracovní sílu na diskutovaném poli.

Otazné také je, co by měl umět bakalář a magistr sociální práce a zda je žádoucí, aby bakalářské programy byly spíše obecně nastaveny a sociální pracovníci se specializovali až v rámci magisterského studia nebo dokonce až na poli klinické praxe? S myšlenkou obecnosti kurikul sociální práce a specializace až na magisterském studiu sympatizují například studie Baez (2005), Richardson et Marchette (2008) či Senreich et Straussner (2013a). Opět by se dalo přemýšlet a diskutovat o povinném vzdělávání v praxi po absolvování akademického vzdělání – viz diskuze výše. V souvislosti s výše zmíněným by v ideálním případě mohlo studium vypadat přibližně takto: bakalářské studium by bylo zaměřeno obecně na charakteristiky sociální práce, magisterské studium více specifikované na práci s různými cílovými skupinami, zahrnující dostatečně adiktologickou problematiku ve sjednoceném měřítku – budoucí pracovníci by tak byli teoreticky vybaveni na práci v rozličných typech služeb. A v rámci návazného (rovněž výše zmíněného) povinného vzdělání po dokončení akademického vzdělání, by si v rámci jakési „akreditace“ či „licence“, sociální pracovníci osvojili i dovednosti praktické.

5.2.2. Podpora národních platforem v akreditování, licencování a sjednocování adiktologických programů

Výše analyzované výzkumné studie se potýkaly s nejednotnou a nekonzistentní strukturou a osnovami adiktologických kurzů. V USA je navíc daná problematika ještě zkomplikována tím, že ne všechny programy sociální práce jsou akreditovány Národní asociací sociálních pracovníků (NASW).

Klíčový obsah je nejen ve zdravotnických profesích ovlivněn licencováním a akreditací. Představitelé licencovaných, akreditovaných a certifikovaných těles jsou pro každou zemi jiné. Je třeba je podpořit je v tvorbě smysluplných konceptů pro usnadnění implementace jednotné politiky v oblasti vzdělávání v adiktologii. Vzdělávací osnovy by měly být založeny na solidním výzkumu a unifikovaných klíčových kompetencích, které budou schopny připravit pracovní sílu nejen v oblasti znalostí, ale také v oblasti dovedností. To vše by mělo být vypracováno a podloženo v souladu se sjednocenými standardy, které by měly být vypracovány s podporou expertů na poli adiktologie. Jako základ osnov v oblasti adiktologie by mohly být užity klíčové kompetence založeny na evidence based přístupu, podloženy výzkumy autorů Corrigan, Bill et Staller (2009); Lemieux et Schroeder (2004); Pugatch (2014); Baez (2005); Linley (2014) v kapitole Popis a implementace adiktologických kurzů. Akreditační programy by mohly zahrnovat otázky ohledně metod screeningu, krátké intervence, motivačních rozhovorů, farmakoterapii a psychosociálních intervencí, prevenci relapsu, téma psychiatrických komorbidit, doporučení do služeb následné péče, etická témata apod (Haack and Adger, 2002). Měl by se klást důraz na spolupráci jednotlivých orgánů, a to jak veřejných, tak soukromých, na komunitní, státní (a ideálně i na mezinárodní) úrovni, s cílem adekvátně připravit budoucí sociální pracovníky a ostatní pracovníky, kterých se téma závislostí dotýká, na práci se závislými klienty. Akreditační programy by mimo sjednocení osnov a přípravy budoucích sociálních pracovníků určily kritéria pro evaluaci programů, které připravují budoucí či současné profesionály.

Domnívám se, že vypracovávání, sjednocování a následná implementace standardů, certifikace programů a definování obsahu akademické kvalifikace, by mohly nekonzistenci v obsahu napříč programy sociální práce výrazně zlepšit.

S výše zmíněným souvisí i kvalita programů, která by měla být prozkoumána v rámci budoucích výzkumů a to jak ve smyslu kvality individuálních programů, tak ve smyslu zaměření se na rozdíly v kvalitě celého systému kvalifikovaného vzdělávání. Neměly by být podceňovány důsledky jakýchkoli deficitů v kvalifikaci sociálních pracovníků, bylo by vhodné se zaměřit na to, proč a jak se objevují.

V souvislosti s tím, lze jako příklad dobré praxe uvést zavedení Standardů odborné způsobilosti pro zařízení a programy poskytující adiktologické odborné služby v České republice (Standardy služeb pro uživatele drog, závislé a patologické hráče)(Libra et al., 2015), kde je v rámci kvality a odborné způsobilosti služeb upraveno i personální zabezpečení v jednotlivých službách a sociální pracovníci zde v rámci multidisciplinárních týmů mají své místo. Organizace má dle Standardů mít stanovené pracovní profily i kvalifikační požadavky pracovníků. Dalším příkladem je například Koncepce sítě specializovaných adiktologických služeb v České republice (Miovský, 2013). Tento

dokument prezentuje koncepci specializovaných služeb pro uživatele návykových látek a pro patologické hráče. Jsou zde zohledněny současné potřeby a trendy ve vývoji oboru. Její snahou je usilovat o optimální využití potenciálu, který nabízí současná síť adiktologických služeb v České republice. V rámci dokumentu je síť popsána a specifikována v souladu s již výše zmíněnými definovanými certifikačními standardy (Libra et al., 2015). Dalším příkladem dobré praxe je Britský vzdělávací systém, používající akreditační standardy (SACREP) a tento model je zřejmě příkladným vzorem pro další Evropské univerzity, připravující potřebné dokumenty. Každá země si totiž skrze rozdílný historický a vzdělávací kontext vytváří svůj vlastní koncept definující závislostní problémy a jen málo zemí spolupracuje na mezinárodní úrovni. Sdílení inovativních technik a koncepcí by mohlo dle Miovskeho et al. (2015) vést k lepší reputaci adiktologického pole. Na druhé straně existují i iniciativy rozvíjející osnovy napříč světem a vytváří tak základnu adiktologů profesionálů (Miovský et al., 2015).

Dalšími příklady dobré praxe je například podpora vzniku adiktologie jako samostatného oboru (viz kapitola v teoretické části práce). Česká republika si vede velmi dobře, co se týče specializace ve vzdělání v souvislosti s užíváním návykových látek. Tento fakt dokládají výsledky přehledové studie Pavlovské et al. (2016). V rámci studie byly mapovány studijní programy na poli adiktologie v rámci Evropy. Programy byly členěny mimo jiné například podle stupňů vzdělání, titulů, klinické praxi a nabízených kurzů, poukazuje na fakt, že z 34 nalezených univerzitních programů v rámci osmi rozdílných států pouze Česká republika nabízí vzdělání napříč všemi stupni vysokoškolského vzdělání (Bc, Mgr, PhD.). Mnoho studijních programů vychází ze základů sociální práce, medicíny a psychologie. Výsledky také ukazují, že polovina analyzovaných programů nabízela klinické praxe jako součást požadavků programu. Významným výstupem tohoto výzkumu je potvrzení faktu, že v posledních letech vzrůstá počet vzdělávacích programů, majících za cíl připravit novou pracovní sílu specializovanou na poli adiktologie. Jedním z kroků k formování adiktologických studií jako samostatného vědního oboru mohl být důsledek toho, že bylo málo kvalifikovaných a současně i ochotných profesionálů, kteří měli chuť pracovat s uživateli drog (Pavlovská, 2016). Kdekoli ve světě by mohlo být právě vytváření již výše zmíněných profesních a vzdělávacích standardů dobrým krokem právě pro vytváření dalších samostatných adiktologických vědních disciplín (Greer & Kuehn, 2009).

Za účelem definování rámce, v němž by se adiktologie v České republice mohla v nadcházejících letech (konkrétně do roku 2020) pohybovat, vznikla již výše zmíněná vzdělávací koncepce oboru adiktologie, která nabízí ucelený strategický plán, integrující principy vzdělávání adiktologů i profesní specializaci. Vzhledem k historii vývoje oboru je zřejmé, že se toto téma dotýká i jiných odborných profesí, jako jsou například sociální pracovníci či zdravotní sestry. Jedním z cílů je definovat místo adiktologie jako vědního oboru ve zdravotnických a sociálních službách a rovněž definovat logický rámec pro vzdělání. Poslední bod je velmi důležitý v souvislosti s kompatibilitou a porozuměním celého konceptu napříč různými profesemi a rovněž studijními programy, pracujícími či připravujícími na práci s uživateli návykových látek, a to jak z hlediska národního, tak i mezinárodního. Tento koncept je třeba vklínit do oblasti univerzitních programů, i do postgraduálního vzdělávání (Miovský et al. 2014). Dle kolektivu naposled zmíněných autorů je

dbornost adiktologa je zásadní pro propojení profesních skupin, i z hlediska klíčového konceptu case managementu.

V blízké budoucnosti je třeba zodpovědět si pár otázek. Kdo je vlastně adiktologickým pracovníkem? Kdo je kompetentní pracovat s adiktologickou klientelou? Kam problematika závislostí spadá – jedná se o samostatnou vědu, o odnož sociální práce, medicíny či psychologie? Musí sociální pracovníci pracovat s touto klientelou? Jsou adiktologičtí klienti a pacienti opravdu jednou z cílových skupin sociálních pracovníků? Jakým způsobem by měli být budoucí odborníci na poli adiktologie vzděláváni? Jaké dovednosti je potřeba rozvinout?

Velká část profesionálů na poli adiktologie začala s naprosto jiným zaměřením vzdělání – jako je například sociální práce. Aby bylo možné zodpovědět výše uvedené otázky, je potřeba budoucího výzkumu a dalšího bádání v této oblasti nejen na tuzemské, ale i na mezinárodní a globální úrovni.

5.2.3. Evidence based přístup a systematické rozšiřování výsledků výzkumů napříč akademickými institucemi

Jedna z největších výzev na poli pro léčbu závislostí je rozšiřování evidence-based přístupu. Současně neexistuje systematický mechanismus, který by výsledky výzkumů přenesl do akademických institucí (CSAT, 2006). Implementace evidence-based přístupu požaduje pracovní sílu, která je schopna rozumět a chápat, jak nalézt a použít nové znalosti. Je potřeba, aby studijní programy, zaměřujících se na pole adiktologie zahrnovaly edukaci o výzkumu a o tom, jak jej aplikovat v praxi. S rozvojem akreditačních standardů pro studium závislostí by měly být součástí kurzů základní informace o výzkumu, terminologii, statistice. Během posledních tří dekad je podporován výzkum, informující o pochopení závislostního chování (CSAT, 2006). Bohužel spousta tohoto výzkumného materiálu nebylo doručeno na „správná místa“ a praktičtí sociální pracovníci či studenti nebyli těmito poznatky ovlivněni. Jelikož je pro univerzity snadné mít přístup k nejnovějším výzkumným poznatkům, měla by se tato oblast šířit zejména mezi studenty univerzit.

Potřeba vklínit vzdělávání v oblasti návykových látek do akreditačních standardů by mohla být jedním z prvních kroků, jak rozšířit a zahrnout znalosti o užívání návykových látek do oblasti duševního zdraví. Obecně je doporučeno (v rámci USA je nejspíše logické delegovat toto přes CSWE) zavést jednotný kurz pro zneužívání návykových látek, do osnov využít evidence based přístup, reflektovat proces vzdělání pro všechny – jak bakalářské, tak i magisterské programy sociální práce. Takový adiktologický kurz by se měl zabývat předem danými klíčovými kompetencemi v oblasti drogové problematiky a poskytovat studentům základní znalosti a dovednosti k efektivní práci s jedinci a rodinami, majícími problém se zne/užíváním návykových látek.

Je rovněž potřeba budovat dostatečně stabilní zázemí pro umožnění praxí studentů v oblasti adiktologie. Efektivním se jeví být evidence based vzdělávací přístup ve Velké Británii, kde se studenti po dokončení jejich akademického vzdělání před nástupem do zaměstnání mají

možnost rok specializovat v oboru, který bude nejbližší tomu, co by chtěli dělat. Možná i proto vykazovali výsledky studií z této země poměrně pozitivní výsledky (Galvani et Allnock, 2014; Galvani et Forrester, 2011; McCarthy et Galvani, 2004). Takový přístup (nejen) Česká republika postrádá – domnívám se, že zde chybí dostatek praktických zkušeností. Některé obory v České republice, jako je například obor adiktologie, mají sice praxi zakomponovanou ve svých osnovách (Pavlovská et al., 2016), troufám si ale říci, že časová dotace v rámci programu na univerzitě ve srovnání s celým rokem zaměřeným na praxi ve Velké Británii není dostatečná. Kdyby tento nebo obdobný postup byl implementován i v jiných zemích, sociální pracovníci by si tak jednoduše mohli doplnit informace z oblasti adiktologie a získat potřebné praktické dovednosti.

Také shledávám efektivním, aby vznikaly nové iniciativy zahrnující adiktologickou tematiku do existujících politik a kurikul. Rovněž by bylo vhodné jakkoli jinak podpořit adiktologické zaměření na poli sociální práce.

Také spolupráce sociálních pracovníků specializovaných na poli závislosti s jinými obory je důležitá a měla by být zahrnuta do výuky sociální práce, a to zejména do jakéhokoli kurzu s tematikou závislostí. Pro udržení nabytých znalostí je potřeba vybudovat strukturu výuky a získané znalosti aktivně upevňovat a zahrnovat do dalších učících procesů a praktických intervencí. K tomu je třeba dalších výzkumů, dokládajících efektivitu programů, více profesionálů na akademické půdě, či shromáždění důkazů o unikátnosti a důležitosti příspěvku sociálních pracovníků v oboru adiktologie.

Závěrem této kapitoly je možná vhodné položit otázku, na čem tedy celkově implementace adiktologických kurzů do oblasti vzdělávání vázne? Z předchozích zmíněných výsledků je známo, že v některých zemích je implementace doporučená standardy, jinde se o implikaci pokoušejí, ale žádná studie nepublikovala jednoznačně pozitivní výsledky s bezproblémovou implementací. Možná je to právě tématem zaměření, neboť práce s adiktologickými klienty je všeobecně stigmatizovaná a pro mnohé neatraktivní. K úspěšné implementaci nových doporučení či změně stávajících systémů, je třeba býti trpěliví. Žádná změna nenastane přes noc. A to v tomto případě platí obzvláště, neboť téma vzdělávání sociálních pracovníků se dotýká jak oblasti legislativy, tak vzdělávání, sociální práce, adiktologie, systému služeb duševního zdraví. Týká se jak jednotlivců, tak skupin i organizací. Je třeba zůstat pozitivní a věřit, že s přibývajícemi publikacemi na toto téma, s novými poznatky a upozorňováním na danou problematiku, přibude i pozitivních změn na poli vzdělávání budoucích kvalifikovaných sociálních pracovníků.

5.3. Limity studie a diskuze metodologických otázek

V potaz je třeba brát fakt, že bytí byly pro účely práce analyzovány a záměrně vybírány studie ze zemí svým původem sociokulturně blízké, každá země je i přesto odlišně nastavená z historického i kulturního hlediska. To se týká i systému, organizace a fungování sociálních a adiktologických služeb v daných zemích. Množství výsledků lze tedy do jisté míry zobecnit, na druhou stranu je vždy třeba mít na paměti i výše zmíněný fakt.

Limity této práce spatřuji například v pochybnostech o reprezentativitě výzkumného souboru jednotlivých studií. Některé země, realizující vzdělávání v adiktologii v rámci studijních programů sociální práce, nemusí publikovat články na toto téma nebo (viz níže) publikují ve svém rodném jazyce. Poměr odborných článků z různých zemí je velmi nerovnoměrně zastoupen, nejvíce publikovaných článků vykazují státy USA, což může významně zkreslovat výsledky, které pravděpodobně nebude díky nejednotnému poměru článků z jednotlivých zemí možné plně zobecnit.

Limitem může být i zaměření se pouze na články ze zemí Evropy a USA, neboť by mohlo být zajímavé vidět, jak je studium organizováno i v rámci zemí jiných kontinentů. Navíc velký limit této práce spatřuji v malém počtu relevantních studií publikovaných v Anglii. Ačkoli v celé práci se na tuto zemi odkazují a práce je do tohoto kontextu zasazená a propojená s příslušnými odkazy na další literaturu publikovanou v Anglii, samotný počet relevantních výzkumných studií není valný. Většina publikací byla vyřazena pro nevhodný předmět zájmu – v této zemi vyšla velká řada studií, zabývajících se postgraduálními kvalifikačními kurzy a postoji k práci v adiktologii u klinických sociálních pracovníků.

I když kritériem pro zařazení studií bylo vyhledávání relevantních výzkumných článků ze zemí USA a Evropy, jednoznačně dominuje počet článků, publikovaných v USA. V Evropě byly nalezeny pouze články, publikované ve Velké Británii. Odborné články z jiných zemí Evropy nebyly nalezeny. Rozložení nalezených článků z jednotlivých zemí vypovídá do jisté míry i o publikační činnosti těchto států a může tak odrážet nejen denzitu publikovaných článků v dané zemi, ale i to, jak se touto problematikou zabírají jednotlivé státy ve světě.

Svět (a ne pouze Evropu a USA) zmiňuji proto, že jsem při zadávání klíčových slov nezadávala slova ‚USA‘ a ‚Evropa‘. Články, zabývající se daným tématem, které by jinak byly relevantní, ale nesplňující kritéria pro zařazení kvůli zemi publikování, byly třízeny až v analýze abstraktů. Takto vyřazené články byly tři, a to 1 článek publikován v Izraeli, 2 další články byly publikovány v Kanadě.

Do jisté míry by se dalo zobecnit, že dané země mimo finanční důvody mají nejvíce publikovaných článků i proto, že tento fakt odráží fakt, kdo je ve světě jakousi pomyslnou špičkou, vůdcem, který se zabývá problematikou organizace univerzitního vzdělávání sociálních pracovníků v oblasti adiktologie. Dále míra publikování samozřejmě může souviset s jazykem, ve kterém je článek publikován, je logické, že anglicky mluvící země budou publikovat více, než země, které nemají angličtinu jako hlavní jazyk.

Na druhou stranu počet nalezených článků v souvislosti se zeměmi, které je publikovaly, může být rovněž zkreslen vybranými databázemi. Je zjevné, že pokud bych si vybrala například asijskou databázi, našla bych větší počet článků na toto téma, publikovaných i jinými zeměmi.

Do budoucna by rozhodně nebylo od věci zabývat se tímto tématem v širším kontextu – tj. vyhledávat v jiných databázích, shromažďovat data z jiných zemí a kontinentů. To samé by se dalo

vztáhnout i k jazyku, neboť pro účel tohoto review byla zvolena angličtina. Pravděpodobně existuje řada zajímavých studií, publikovaných v jiných jazycích. Angličtina byla ovšem jediným jazykem, ve kterém byly odborné články vyhledávány, proto tímto mohly být vyloučeny informace a důležité články i z jiných zemí, než jsou anglicky mluvící či v angličtině nepublikující. Zajímavé a přínosné výsledky by rozhodně vynikly rozšířením tohoto tématu o články, vyhledané rovněž v jiných jazycích.

Co se týče metod sběru dat, je již výše zmíněno, že zařazeny byly pouze články z odborných databází. Na jednu stranu lze toto považovat jako limitu studie, na druhou stranu je tímto zmapována určitá stěžejní oblast a pro účely budoucího výzkumu by bylo vhodné na tomto stavět a zkoumané téma obohatit i o literaturu z jiných zdrojů, jako je například analýza webových stránek univerzit, oslovování jednotlivých univerzit se studijním programem sociální práce výroční zprávy, či dohledávat a analyzovat dokumenty vydávané univerzitami apod. Zajisté totiž existuje celá řada univerzit se studijním programem sociální práce, poskytující v rámci studijního programu i kvalitní „adiktologickou edukaci“, ale nepublikovali o tomto jevu články.

Tato práce je také úzce zaměřena na programy sociální práce a nebere v potaz další důležité profese pracující s uživateli návykových látek, jako jsou například lékaři, zdravotní sestry, psychologové apod. Proto bych se rovněž na tyto oblasti doporučila soustředit v rámci budoucího výzkumu.

Další problém by se dal spatřovat v nekonzistenci výzkumných vzorků, metod sběru dat, designů analyzovaných studií apod. Rovněž mám obavy o nedostatečné množství nalezených a analyzovaných studií. Zkoumání byli respondenti z různých univerzit s odlišnou filozofií, kvalitou apod. Na druhou stranu i toto může posloužit k zamyšlení, zda by nebylo v budoucnu vhodné soustředit se na stejné téma z jiného úhlu pohledu a kategorizovat studie podle jiných kritérií - například dle designu, zařadit kritéria pro minimální množství respondentů apod.

Další z limit je pravděpodobně nejednotná a nevyrovnaná metodologie všech studií, jsou zařazeny studie primárně průřezové. Je zde nedostatek studií longitudinálních. Další limit spatřuji v nejednotnosti výzkumných vzorků, a to co do počtu respondentů, tak i do rasového zastoupení. Rovněž se v analýze nezaměřuji na to, jakým způsobem jednotlivé zkoumané aspekty ovlivňuje gender a rasové zastoupení respondentů.

Následným limitem je, zajisté, také fakt, že nejen analyzované studie, ale i dedukované výsledky této studie mohou přinášet lidské erory a biasy.

Obecně řečeno, studie zabývající se postoji sociálních pracovníků ve vztahu k práci s adiktologickými klienty byly limitovány rovněž tím, že zkoumaly změny postojů jako součást komplexního fenoménu. Zavedení kritérií pro měření dopadů programu je obtížné. Většina studií se zaměřovala na krátkodobé edukativní výstupy. Design výše zmíněných analyzovaných studií byl kohortový, nikoli longitudinální. Data jsou rovněž limitována odkazem na povahu adiktologických obsahů v rámci kurikul daných vysokých škol.

Výzkumů zabývajících se obecnou výukou adiktologických témat v rámci oboru sociální práce bylo poměrně málo. Tento fakt je doložen v diskuzích většiny zanalyzovaných článků jako například Senreich et Straussner (2013a), Marchette et Richardson (2008), Decker, Brenner et Murtagg (2008), Quinn (2010), Jani et al. (2008), Wilkey et al. (2013), kde je ostře poukazováno na fenomén, že tomuto tématu není věnována dostatečná pozornost, a že článků v této oblasti bylo publikováno malé množství. Pro budoucí výzkum bude proto přínosné věnovat se této problematice, publikování nových článků a tvorbě nových review. Tvzení o nedostatku článků, zabývajících se vzděláním sociálních pracovníků, dokládá i počet vyřazených studií v rámci analýzy dat vyhledaných v databázích (z celkového počtu nalezených (n = 552), bylo 476 vyřazeno pro nesplnění kritérií pro zařazení již po přečtení abstraktů. Během analýzy článků nalezených v databázích, bylo zaznamenáno množství studií, zaměřujících se na celoživotní vzdělávání pracovníků sociální práce nebo na vzdělání klinických sociálních pracovníků v kontextu práce s adiktologickými klienty, nebo se také jednalo o specializované kurzy v rámci oborů sociální práce, kdy, studenti byli vzděláváni, jak postupovat s určitou specifickou cílovou skupinou. Při analýze již relevantních článků bylo taktéž zjištěno, že e kurikula bakalářských studijních programů jsou zaměřena spíše na tzv. „generalist social workers“ – tudíž na sociální pracovníky v obecném měřítku, bez specializace na poli závislostí. Důraz je kladen spíše na vzdělávání všeobecných sociálních pracovníků. Vzděláváním sociálních pracovníků odborníků v takových oblastech, jako je například adiktologie, se zabývají spíše programy magisterské, než bakalářské (Baez, 2005; Pugatch et al., 2015; Richardso et Marchette, 2008; Senreich et Straussner, 2013a; Slatter, Billet et al., 2009; Stein, 2003; Wilkey, Ludgren et al., 2013).

Důležitou součástí tohoto review je také uvědomění si chybějících mezer ve vzdělání a literatuře. Nenaplněná potřeba studentů kvalifikovaných vysokoškolských programů sociální práce, vzdělávat se v oblasti adiktologie, je ve spoustě citovaných zdrojů vnímána jako „klíčová mezera v oblasti znalostí a dovedností na poli kvalifikovaných programů sociální práce“ (Galvani et Forrester, 2011; Marchette et Richardson, 2008; Galvani et Allnock, 2014; Lemieux et Schroeder, 2004).

Do budoucna by bylo vhodné se na tuto oblast zaměřit a nacházet ony výzkumem „nepolíbené“ oblasti a doplňovat tak tyto mezery pro snadnější ukotvení problematiky a orientaci v ní, a s tím související tvorbu stabilní základny pro další výzkumy a závěry na tomto poli.

6. Závěry

Výsledky výzkumu přináší zajímavé poznatky umožňující porozumění dané problematice, na kterých se dá stavět a přemýšlet nad možnými postupy a doporučeními, jako může být například sjednocení osnov, podoba kurzů, otázky návazného vzdělání apod. Jsou osvětleny nové souvislosti a ucelený pohled a souhrn dosavadních výzkumů spojených s touto problematikou, a to v českém jazyce. Mohou rovněž posloužit jako východisko či podklad pro nové výzkumy spojené s tímto tématem.

Oblast léčby drogových závislostí je rozhodně oblastí, ke které mohou absolventi programů sociální práce přispět. Zneužívání drog je celosvětovým problémem a primárním cílem univerzit by mělo být zahrnování tohoto obsahu jako klíčové součásti výuky. Nedostatek vzdělání sociálních pracovníků v adiktologické problematice je významným tématem, o kterém hovoří nejedna analyzovaná studie. Vzdělání na poli adiktologie v rámci vysokých škol sociální práce bylo přitom shledáno jako pozitivně mající efekt na praxi sociálních pracovníků.

Výzkumnými cíli této práce bylo poskytnout systematický přehled výsledků publikovaných výzkumných studií, zabývajících se univerzitním vzděláním sociálních pracovníků v oblasti zneužívání návykových látek v Evropě a USA a zjistit, jakým způsobem je vzdělání sociálních pracovníků v oblasti zneužívání návykových látek organizováno. Troufám si tvrdit, že cíle práce byly naplněny a dílčí výzkumné otázky byly v průběhu práce zodpovězeny.

Z teoretického podkladu a výsledků zanalyzovaných studií vyplynulo, že sociální pracovníci postrádají akademickou odbornou přípravu v empiricky podložených metodách práce s uživateli návykových látek. Více než polovina studentů sociální práce z analyzovaných studií nikdy neobdržela speciální odbornou přípravu v oblasti adiktologie a přibližně třetina obdržela někdy v životě alespoň nějakou formu vzdělání v dané oblasti. V této souvislosti zde vyvstává plejáda zmeškaných příležitostí poskytovat optimální péči adiktologickým klientům. Naopak, při vzrůstu možnosti práce sociálních pracovníků ve službách pro uživatele drog, se specializace sociálních pracovníků na poli adiktologie stane o to více atraktivní, a rozšíří se tak možnosti změnit současný edukační systém. Je tedy třeba zahrnovat adiktologický obsah do vzdělávacích osnov sociální práce.

Co se týče obsahu výuky adiktologických kurzů, je poukazováno na nedostatek jeho konzistence napříč programy a nepříliš valnými možnostmi specializovat se v aktivitách, vedoucích ke znalostem této problematiky. Volitelné předměty s adiktologickou tematikou nabízí méně než polovina analyzovaných programů či univerzit, přičemž jsou tyto programy poskytovány s velmi malou časovou dotací. Z analýzy vyplynuly rozdíly mezi obsahem a hloubkou jednotlivých témat. Byl také objeven vztah mezi délkou programu a obsahem. Čím větší do počtu hodin program byl, tím robustnější byl jeho adiktologický obsah. Nejčastěji diskutovanými tématy v rámci kurzů byl úvod do problematiky, dopady užívání drog na fyzické a duševní zdraví, možnosti léčby a následné práce s klienty, a nácvik modelových situací, jako jsou například motivační rozhovory, prevence relapsu.

Studium spojitostí mezi vzděláním, znalostmi a postoji v souvislosti s prací s uživateli návykových látek, je extrémně důležité pro proces porozumění sociálních pracovníků v adiktologické praxi. Analyzované studie ukazují, že sociální pracovníci mají často negativní reakce ohledně klientů, užívající návykové látky. Jsou pesimističtí ohledně léčebných výstupů a dalších stereotypů, což má za následek nezájem pro práci s touto cílovou skupinou a vyhýbání se jí. Obecně závěry studií zabývající se postoji a připraveností studentů sociální práce na praxi s klienty, užívající návykové látky, indikují, že větší shovívavost ve vztahu ke klientům užívajícím návykové látky může reflektovat pozitivní postoj ve vztahu k problémům spojených s užíváním návykových látek.

Z výše zmíněných důvodů je třeba zaměřit se na renovaci kurikul sociální práce. S kvalitou a sjednocením kurikul úzce souvisí zaměření na standardy, které by měly být implementovány. V rámci budoucích doporučení je kladen důraz na mezioborovou spolupráci na všech úrovních. Do budoucna a pro další výzkum je v souvislosti s výsledky doporučeno zahrnout závislostní problematiku jako součást osnov edukačních programů pro sociální pracovníky a jiné profese, setkávajících se v praxi s uživateli drog, podporovat národní platformy v akreditování, licencování a sjednocování adiktologických programů. Velký důraz by měl být kladen také na evidence-based přístup a systematické rozšiřování výsledků výzkumů napříč akademickými institucemi. Odbornost studentů by měla být získána jak prostřednictvím znalostí obdržených v teoretických, tak praktických kurzech.

Studie, zmíněné v kapitole popisující implementaci učebních metod s adiktologickým obsahem v rámci programů sociální práce, prezentují empiricky podložené modely sociální práce, které jsou prospěšné pro udržení a zdokonalení vědomostí a dovedností, mohou být tudíž integrovány jako výukový model pro sociální pracovníky po praktické i teoretické stránce. Zaměřují na aplikaci evidence-based přístupu a na mezioborový kontext práce. Jsou tak nabízeny výukové programy a diagnostické nástroje pro identifikaci adiktologických problémů a práci s nimi. A jsou považovány za kompatibilní metodu v souvislosti se vzděláním o návykových látkách. Lze tedy říci, že krátké workshopy a intenzivní edukační kurzy jsou realizovatelné a akceptovatelné metody vklíněné do adiktologického výukového obsahu na vysokých školách a mohou být významným doplňkem k programům, které jsou striktněji řízeny.

Obecným závěrem je, že edukační systém ne každé země pravděpodobně dostatečně připravuje bakalářské a magisterské studenty sociální práce adiktologické sféry. Ti však na druhou stranu nemohou očekávat, že obdrží takový typ odborné akademické přípravy, dokud členové fakulty neprovedou dostatečnou expertízu v oblasti závislostí, a to s respektem teoretického rámce, i praktických zkušeností. Fakulty sociální práce by měly ve výuce odkazovat na nejnovější výzkumné poznatky. Avšak před tím, než to budou moci učinit, oni sami budou potřebovat interdisciplinární výcvik v této oblasti.

7. Použitá literatura

- 1) Amodeo, M., & Litchfield, L. (1999). Integrating substance abuse content into social work courses: Effects of intensive faculty training. *Substance Abuse*, 20(1), 5-16.
- 2) Amodeo, M. (2000). The therapeutic attitudes and behavior of social work clinicians with and without substance abuse training. *Substance Use & Misuse*, 35, 1507–1536.
- 3) Baez, A. (2005). Development of an Objective Structured Clinical Examination (OSCE) for Practicing Substance Abuse Intervention Competencies: An Application in Social Work Education. *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 5(3), 3-20.
- 4) Bell, J. (2008). Speciality recognition of addiction medicine in Australia. *Addiction*, 103(5), 701-702.
- 5) Bliss, L. D., & Pecukonis, E. (2009). Screening and Brief Intervention Practice Model for Social Workers in Non-Substance-Abuse Practice Settings, *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 9(1), 21-40.
- 6) Burke, A. C., & Clapp, C. J. (1997). Ideology and Social Work in Substance Abuse Setting. *Social Work* 42(6), 552-562.
- 7) Cabinet Office. (2004). The national alcohol harm reduction strategy. London: Cabinet Office
- 8) Central Council for Education and Training in Social Work. (1992). Substance misuse: Guidance notes for the diploma in social work. London: CCETSW.
- 9) Christ, G. H., & Sormanti, M. (2000). Advancing social work practice in end-of-life care. *Social Work in Health Care*, 30(2), 81-99.
- 10) Collins, S., & Keene, J. (2000). Alcohol, social work and community care. Birmingham: Venture Press.
- 11) Conley, T. B., Schantz, D. L., Shea, S., & Vaillancourt, M. (2006). Meeting the addiction education and training needs of rural master's level social workers. *Professional Development: The International Journal of Continuing Social Work Education*, 9, 24–33.
- 12) Cornell, K. (2006). Person-in-situation: History, theory, and new directions for social work practice. *Praxis*, 6, 50–57.
- 13) Council on Social Work Education (2008). Educational policy and accreditation standards. Council on Social Work.

- 14) Council on Social Work Education, (2008). 2008 EPAS handbook. Available from <http://www.cswe.org/Accreditation/Handbook/Overview14745.aspx>.
- 15) Council on Social Work Education, Inc. (CSWE)(2008). Educational Policy and Accreditation Standards. Alexandria, VA: CSWE; 2008. Available at: <http://www.cswe.org/File.aspx?id=41861>.
- 16) Council on Social Work Education. (2015b). Educational policy and accreditation standards. Available from <http://www.cswe.org/File.aspx?id=81660>.
- 17) Council on Social Work Education (2016). Accreditation. Available from <http://cswe.org/Accreditation.aspx>, CSWE Commission on Research. A retrospective look at CSWE's doctoral program data, 2006-2014: A report to GADE and NADD by the Commission on Research. Alexandria, VA: CSWE Department of Educational Initiatives and Research.
- 18) CSAT (2006) Strengthening professional identity. Challenges of the Addictions Treatment Workforce. A Framework for Discussion.
- 19) Decker, J. T., Brenner, M., & Murtagh, M. (2005). Are Baccalaureate Level Social Workers Who Graduate from Accredited BSW Programs Prepared to Enter into Positions Working in Alcohol and Other Drug Treatment Programs? *Journal of Social Work in Disability & Rehabilitation*, 4(3), 25-38.
- 20) Dillonardo, J. (2011). Workforce Issues Related to: Physical and Behavioral Healthcare Integration Specifically Substance Use Disorders and Primary Care A Framework. Workforce Issues: Integrating Substance Use Services into Primary Care Conference. Hyatt Regency Washington Hotel on Capitol Hill, Washington, DC.
- 21) DiNitto, D. (2005). The future of social work practice in the addictions. *Adv Soc Work* 6:202–209.
- 22) Freda L. Scotch, Linda Fleger-Berman & Howard J. Shaffer (1997) Evaluating the Impact of a Clinical Training Program in the Addictions, *Substance Use & Misuse*, 32:10, 1331-1348.
- 23) Galvani, S. (2007). Refusing to listen: Are we failing the needs of people with alcohol and drug problems? *Social Work Education*, 26, 697–707.
- 24) Galvani, S. (2012). Curriculum Guide—Substance Use, The College of Social Work, London.
- 25) Galvani, S. (2012). Supporting people with alcohol and drug problems: Making a difference (social work in practice series). London: Policy Press.

- 26) Galvani, S., & Allnock, D. (2014). The Nature and Extent of Substance Use Education in Qualifying Social Work Programmes in England. *Social Work Education*, 33(5), 573-588.
- 27) Galvani, S., Dance, C., & Hutchinson, A. (2013). Substance Use Training Experiences and Needs: Findings From a National Survey of Social Care Professionals in England. *Social Work Education*, 32(7), 888-905.
- 28) Galvani, S., & Forrester, D. (2008). What Works in Training Social Workers about Drug and Alcohol Use? A Survey of Student Learning and Readiness to Practice, University of Warwick/University of Bedfordshire, Coventry.
- 29) Galvani, S., & Forrester, D. (2011). How Well Prepared are Newly Qualified Social Workers for Working with Substance Use Issues? Findings from a National Survey in England. *Social Work Education*, 30(04), 422-439.
- 30) General Social Care Council (GSCC) (2005). Specialist Standards and Requirements for Post-Qualifying Programmes. Children and Young People, Their Families and Carers, GSCC, London.
- 31) Gibbons, J., & Gray, M. (2002). An integrated and experience-based approach to social work education: The Newcastle model. *Social Work Education*, 21(5), 529-549.
- 32) Goldstein, E. (1996). What is clinical social work? looking back to move ahead. *Clinical Social Work Journal*, 24, 89-104.
- 33) Greer, P. M., & Kuehn, D. (2009). National education standards vital for addiction professionals. *Alcoholism & Drug Abuse Weekly*, May 4.
- 34) Haack, M. R., & Alemi, F. (2002). Strategic Plan for Interdisciplinary Faculty Development: Arming the Nation's Health Professional Workforce for a New Approach to Substance Use Disorders, *Journal of the Association for Medical Education and Research in Substance Abuse* 23(3), Supplement, Providence, RI: AMERSA, 95-104.
- 35) Hall, R. (2008). The evolution of social work practise: Implications for the generalist approach. *International Journal of Social Welfare*, 17, 390 - 395.
- 36) Hall, M. N., Amodeo, M., Shaffer, H. J., & Vander Bilt, J. (2000). Social workers employed in substance abuse treatment agencies: Training needs assessment. *Social Work*, 45(2), 141-155.
- 37) Hamilton, G. (1940). *Theory and practice of social casework*. New York: Columbia.
- 38) Harwin, J. & Forrester, D. (2002). Parental substance misuse and child welfare: A study of social work with families in which parents misuse drugs or alcohol.

- 39) Havlíčková, H. (2013). Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce. Available from <http://www.mpsv.cz/cs/19187>. Ministerstvo práce a sociálních věcí.
- 40) Havrdová, Z. (1999). Kompetence v praxi sociální práce. Praha, Osmium.
- 41) Haynes, K. (1998). The one hundred-year debate: Social reform versus individual treatment. *Social Work*, 43(6), 501–509.
- 42) Higgins, J. P. T., & Green, S. (2008). *Cochrane Handbook for Systematic Reviews of Interventions Version 5.0.1*. [online] The Cochrane Collaboration. Available from www.cochrane-handbook.org.
- 43) Home Office. (2002). Updated drugs strategy 2002. London: Home Office.
- 44) International Centre for Credentialing and Education of Addiction Professionals. (2016). White Paper. Colombo Plan. Available from <http://colombo-plan.org/icce/about-info>.
- 45) Jani, J., Sowbel, L., Yum, J., Smith-Osborne, A., Mollette, A., Harnek H. D. M., & Bina, R. (2008). Substance Abuse Training and Perceived Knowledge: Predictors of Perceived Preparedness to Work in Substance Abuse. *Journal of Social Work Education*, 44(3), 7-20.
- 46) Jani, J. S., Sowbel, L., A., Yum, Smith-Osborne, J., Mollette, A., Hall, D., & Bina, R. (2009). Perceived Preparedness and Knowledge of Substance Abuse Among Recent MSW Graduates: Advanced Standing Revisited. *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 9(4), 381-399.
- 47) Kalina, K., & KOL, A. *Drogy a drogové závislosti 2: mezioborový přístup*. 1. vyd. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003.
- 48) Lemieux, C. M., & Schroeder, J. (2004). Seminar on Addictive Disorders: An Exploration of Students' Knowledge, Attitudes, and Behavior. *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 4(1), 3-21.
- 49) Libra, J., Adameček, D., Herzog, A., Krutilová, D., Randák, D., Sklenář, V., et al. (2015). Inovované Standardy odborné způsobilosti pro zařízení a programy poskytující adiktologické odborné služby (Standardy služeb pro uživatele drog, závislé a patologické hráče). Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky.
- 50) Linley, J. V., Mendoza, N. S., & Resko, S. M. (2014). Working on Treatment Teams: Educating Social Work Students to Function as Addiction Specialists within Interdisciplinary Groups. *Social Work Education*, 33(5), 642-655.
- 51) Matoušek, O. (2008). *Slovník sociální práce*. 2. vyd., Praha: Portál.

- 52) McCarthy, T., & Galvani, S. (2004). SCARS: A New Model for Social Work with Substance Users. *Practice*, 16(2), 85-97.
- 53) Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Grada Publishing, a.s.
- 54) Miovský, M. (Ed.) (2013). *Koncepce sítě specializovaných adiktologických služeb v České republice*. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze.
- 55) Miovský, M., Fidesová, H., Kalina, K., Libra, J., Miklíková, S., Popov, P. et al. (2014). *Koncepce vzdělávání v oboru adiktologie pro období 2014-2020. Výstup č. 4 projektu NETAD Verze 3 ze dne 16. ledna 2014. Společnost pro návykové nemoci ČLS JEP. Česká asociace adiktologů Klinika adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze*.
- 56) Miovský, M., Kalina, K., Libra, J., Popov, P., & Pavlovská A. (2014). Education in Addictology in the Czech Republic: the Scope and Role of the Proposed System [Rámcová role Koncepce vzdělávání v oboru adiktologie v České republice]. *Adiktologie*, 14(3), 310–328.
- 57) Miovsky, M., Miller, P. M., Grund, J. P. C., Belackova, V., Gabrhelik, R., & Libra, J. (2015). Academic education in addictology (addiction science) in the Czech Republic: Analysis of the (pre-1989) historical origins. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 32(5), 527-538.
- 58) Miovský, M., Miller, P., Grund, J.P., Běláčková V., gabrhelík, R., & Libra, J. (2015). Academic education in addictology (addiction science) in the Czech Republic: Analysis of the (pre- 1989) historical origins. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 32, 527–538.
- 59) Moriarty, J., & Manthorpe, J. (2013). Controversy in the Curriculum: What Do We Know About the Content of the Social Work Qualifying Curriculum in England? *Social Work Education*, 33(1), 77-90.
- 60) National Association of Social Workers. (2014). Available from <http://www.socialworkers.org/pubs/code/code.asp>.
- 61) National Association of Social Workers, NASW Credentials and Specialty Certifications. (2007). Certified clinical alcohol, tobacco, and other drugs social worker (C-CATODSW). Available from <http://www.socialworkers.org/credentials/specialty/c-catodsw.asp>.
- 62) National Association of Social Workers Practice Research Network (NASW PRN) (2001). *Informing Research and Policy Through Social Work Practice, NASW PRN Survey Final Report*, Rockville.
- 63) National Association of Social Workers, Practice Research Network. (2001). Substance abuse treatment activities. Available from <http://www.socialworkers.org/naswprn/substance.pdf>.

- 64) National Treatment Agency (NTA) (2006). *Models of Care for Treatment of Adult Drug Misusers: Update 2006*, NTA, London.
- 65) Ogden, L. P., Vinjamuri, M., & Kahn, J. M. (2016). A Model for Implementing an Evidence-Based Practice in Student Fieldwork Placements: Barriers and Facilitators to the Use of "SBIRT". *Journal of Social Service Research*, 42(4), 425-441.
- 66) Pavlovská A., Miovský, M., Babor, T. F., & Gabrhelík, R. (2016). Overview of the European university-based study programmes in the addictions field. *Drugs, education, prevention and policy*, 1-7.
- 67) Pugatch, M., Putney, J., O'Brien, K., Rabinow, L., Weitzman, E., & Levy, S. (2015). Integrating substance use training into social work education. *Addiction Science & Clinical Practice*, 10(Suppl 1), A49.
- 68) Richardson, M. A. (2008). Social Work Education: The Availability of Alcohol-Related Course Curriculum and Social Workers' Ability to Work with Problem Drinkers. *Journal of Social Work Practice*, 22(1), 119-128.
- 69) Robbins, S.P., Regan, J., Williams, J.H., Smyth, N. J. & Bogo, M. (2016): From the Editor - The Future of Social Work Education, *Journal of Social Work Education*.
- 70) Russett, J. L., & Williams, A. (2015). An exploration of substance abuse course offerings for students in counseling and social work programs. *Subst Abus*, 36(1), 51-58.
- 71) Saari, C. (2002). *The environment: Its role in psychosocial functioning and psychotherapy*. New York, NY: Columbia University Press.
- 72) Samet, J. H., Galanter, M., Briden, C., & Lewis, D. (2006). Association for Medical Education and Research in Substance Abuse. *Addiction*, 101, 10-15.
- 73) SAMSHA (2006). United States Department of Labor; Bureau of Labor Statistics (BLS): Washington DC. Available at: <http://data.bls.gov/oep/servlet/oep.noeted.servlet.ActionServlet>.
- 74) Selingo, J. J. (2016). *2026, The decade ahead: The seismic shifts transforming higher education*. Washington, DC: Chronicle of Higher Education.
- 75) Senreich, E., Straussner, & A., S. L. (2013). The Effect of MSW Education on Students' Knowledge and Attitudes Regarding Substance Abusing Clients. *Journal of Social Work Education*, 49(2), 321-336.
- 76) Senreich, E., & Straussner, S. L. A. (2013). Does Bachelor's-Level Social Work Education Impact Students' Knowledge and Attitudes Regarding Substance-Abusing Clients? *Journal of Teaching in Social Work*, 33(1), 87-103.

- 77) Siegel, D. H. (1983). Can research and practice be integrated in social work education?. *Journal of Education for Social Work*, 19(3), 12-19.
- 78) Simpson, G., Williams, J., & Segall, A. (2007). Social work education and clinical learning. *Clinical Social Work Journal*, 35(1), 3-14.
- 79) Slater, J. R., Bill, M. L., & Corrigan, M. J. (2009). Teaching note: the development of a substance abuse curriculum in a master's of social work program. *Journal of Social Work Education*, 45(3), 513-520.
- 80) Smith, M. J. (2005). Developing a social work labor force to meet the increased demand for substance abuse services in the United States. *Alcohol, Tobacco & Other Drugs SPS Practice Update*, 1-5.
- 81) Substance Abuse and Mental Health Services Administration (2001). *Mental Health, United States: 2000*. Washington, DC: Substance Abuse and Mental Health Services Administration.
- 82) Straussner, S. (2001). The Role of Social Workers in the Treatment of Addictions, *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 1(1), 3-9.
- 83) Straussner, S. L. A., & Vairo, E. (2008). The Impact of a Post-Master's Program in Substance Abuse on Social Work and Other Health Professionals. *Journal of Teaching in Social Work*, 27(1-2), 105-123.
- 84) Straussner, S. & Zelvin, E. (1997). (Eds.). *Gender and Addictions: Men & Women in Treatment*. Northvale, NJ: Jason Aronson.
- 85) Smith, M. J. W., Whitaker, T., & Weismiller T. (2006). Social workers in the substance Abuse treatment deld: A snapshot of service activities. *Health and Social Work*, 31, 109-115.
- 86) Stein, J. B. (2003). Attitudes of Social Work Students About Substance Abuse Can a Brief Educational Program Make a Difference (1). *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 3(1), 77-9.
- 87) Substance Abuse and Mental Health Services Administration. (2007). Promoting older adult health: Aging network partnerships to address medication, alcohol, and mental health problems. Available from <http://www.ncoa.org/Downloads/PromotingOlderAdultHealth.pdf>.
- 88) Sun, A. (2001). Systemic barriers to the employment of social workers in alcohol and other drug treatment agencies: A statewide survey. *Journal of Social Work practise in the Addictions*, 1, 11-24.

- 89) Svěřepa, M. (2005). Definice sociální práce. Sociální revue.
- 90) TCSW. (2012b). Reforming socialwork qualifying education. The socialwork degree. Available from [http://www.collegeofsocialwork.org/uploadedFiles/TheCollege/_CollegeLibrary/Reform_resources/ReformingSWQualifyingEducation\(edref1\).pdf](http://www.collegeofsocialwork.org/uploadedFiles/TheCollege/_CollegeLibrary/Reform_resources/ReformingSWQualifyingEducation(edref1).pdf).
- 91) The College of Social Work (TCSW) (2012). Reforming social work qualifying education. The social work degree. Available from http://www.collegeofsocialwork.org/uploadedFiles/TheCollege/_CollegeLibrary/Reform_resources/ReformingSWQualifyingEducation%28 edref1%29%281%29.pdf.
- 92) The Nations Occupational Standarts for Social Work (2002). TOPPS UK Partnership. England. Available from <http://www.ukstandards.co.uk/Pages/index.aspx>.
- 93) Tosone, C. (2016). Clinical social work education, mental health and the DSM-5. *Social Work in Mental Health*, New York, 14(2), 103-111.
- 94) Quinn, G. (2010). Institutional denial or minimization: substance abuse training in social work education. *Subst Abus*, 31(1), 8-11.
- 95) UNODC (2014). World Drug Report 2014. WDR 2014 Press Release: Vienna, Austria.
- 96) Van Wormer, K. (1987). Training social work students for practice with substance abusers: An ecological approach. *Journal of Social Work Education*, 2, 47-56.
- 97) Warren, J. C., Weatherford, A., Zakaria, J., Syamilah, N. (2013). Assessing the impact of addictions education on attitudes of students: a preliminary investigation. *Journal of Alcohol & Drug Education*.
- 98) Whitter, M., Bell, E. L., Gammond, P., Gwaltney, M., Magana, C. A., & Moreaux, M. (2006). Strengthening professional identity: Challenges of the addictions treatment workforce. Bethesda, MD: Abt Associates Incorporated.
- 99) Wilkey, C., Lundgren, L., & Amodeo, M. (2013). Addiction Training in Social Work Schools: A Nationwide Analysis. *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 13(2), 192-210.
- 100) Yun, K., Lurie, N., & Hyde, P. S. (2010). Moving mental health into the disaster-preparedness spotlight. *New England Journal of Medicine*, 363(13), 1193-1195.